

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI
YILLIK PROGRAMLAR VE KONJONKTÜR DEĞERLENDİRME
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ ÜRETME YÖNTEMİ VE
TÜRKİYE UYGULAMASI

PLANLAMA UZMANLIĞI TEZİ

ÇAĞATAY TELLİ

KASIM 2004

ANKARA

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın oluş sürecinde, zamanın yanağında şimdi asılı kalan şu emek ve ter bahsinde, teşekkürden daha fazlasını hakedenler oldu. Ağzıma ağız, elime el katanların, sabırlarıyla, düşünsel akışları ve eleştirileriyle masaya ışık tutanların adlarını, kendi adımın üstüne koyarak, onların bunu bekleyip beklemediklerine bakmaksızın, anmak gerekecektir.

Öncelikle Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışmaya başladığım yıl, *iflah olmaz* arzumun hilafına beni Yıllık Programlar Genel Müdürlüğü Finansman Dairesinde görevlendiren Sn. Cavit Dağdaş'a; yoğun çalışma temposu içinde bize plancı titizliği ve tecrübe zenginliği katan yöneticilerimiz Sn. Erhan Usta ve Sn. Birol Aydemir'e teşekkür ederim.

Konjonktür Dairesinin emektar üstadı ve derin ağabeyi, bu çalışmadan da engin birikimini esirgemeyen Sn. Ahmet Çelenkoğlu'na; kamu kesimi hesaplarının başağrıtıcı kritiğine ve entegrasyonuna katkı sağlayan çalışma arkadaşlarım Sn. Sema Gürler, Ahmet Oğuz Sarıca ve Himmet Parmaksız'a ayrıca teşekkür borçluyum.

Bilkent Üniversitesi'nden bir talebesi olmakla övündüğüm değerli hocam Erinç Yeldan, bu proje süresince kılavuzluk ve yontuculuk işlevini üstlendi, cömert ilgisini ve karşılıksız emeğini saygıyla hatırlıyorum.

Ve tabi ki, ne beni ne de dizüstü bilgisayarımı hiçbir zaman incitmeyen sevgili eşim Derya'ya, aramızdaki zinde maviliğe ve ötesine şükran borcum var.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Sosyal Hesaplar Matrisi (SHM) adı verilen, ulusal muhasebe sistemlerinin evrimleştiği son noktayı temsil eden entegre hesapları, yıllık bazda ve esnek bir biçimde üretmeyi sağlayacak özgün bir yöntem geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Nihai çıktıyı, bugüne kadar gelen uygulamalı literatürden ayırd eden başlıca özellik; belirli bir modelin tasarımı aşamasında tek bir yılın SHM'sinin üretilmesi değil; toplulaştırılmış düzeyde bir SHM üretim hattının kurulmasıdır. Bu doğrultuda, 1996 ve sonrası için her yıl, otomatize edilmiş bir sistemle, ulusal hesaplarla uyumlu SHMler üretilmesi sağlanmaktadır.

Benzer şekilde, kurulan bu SHM sistemi, statik değil esnek; modelci ve araştırmacıların istekleri doğrultusunda uyarlanabilen detaylı bir sayısal altyapıya sahiptir.

Çalışmanın teorik yönden yeni bir patika açtığı iddia edilemez, fakat çalışma entegre edilmiş ulusal hesap sistemlerinin uygulanması açısından, yöntemsel ve pratik özgünlük taşımaktadır. Çalışmanın bu yönüyle uygulamalı literatüre katkı sağladığı ileri sürülebilir.

Ulusal hesapların alanına giren istatistikler, farklı kurumlarca farklı bilgi kaynaklarından üretilmekte; kapsam, tanım ve hesap ilkelerinde tutarlılık bulunmamakta ve hesap sisteminin özerk adacıklar halindeki parçaları; entegre, birbirine bağlı ve kapalı bir makro sistem oluşturamamaktadır.

Ulusal muhasebe sistemi açısından değerlendirildiğinde tez çalışması, ulusal hesap sistemindeki hataların, tutarsızlık noktaları ve kapsam sorunlarının düzeltilmesi ve entegre bir makro hesap sistemi kurulması yönünde; küçük fakat yoğun ve üretken bir çekirdek çaba sergilemektedir.

Reel kesim ve cari düzlemde üretilen entegre sosyal ve ekonomik hesaplar; salt bir muhasebe işlemi değildir; arkaplandaki mantık ve temel ilkeler iktisadi çözümlenmeye, politika oluşturmaya yöneliktir. Makro ekonomik

politika tasarımı ve karar alma açısından bakıldığında iki boyut karşımıza çıkar:

- SHM tek başına değerli ve güçlü bir çözümleme ve karar alma aracıdır.
- SHM genel denge nesli modellerin temel besin kaynağıdır.

Modelcilik yönünden yaklaşıldığında, zaman serilerinin nitelik bakımından *yanılsamalı* ve bilimsel yönden *astigmatik* olduğu ülkemizde, SHMlerin, yapısal modellemelere baz oluşturduğu görülür. Kısmi denge ve zaman serisi yaklaşımlarıyla çalışan modellerin, genel denge tipi modellerle *dengelenmesi* gerekmektedir.

Ancak genel denge modelciliğinin yumuşak karnı, ihtiyaç duyulan veritabanlarının kapsamlılığı ve güncelliği sorunudur. Örneğin, en son nesil genel denge modellerinin *iri* bir örneği olan IMMPA (Integrated Macroeconomic Model for Poverty Analysis), 1996 SHM'si üzerine çalışmaktadır. Cari ekonomik yapıların neredeyse *tarih öncesi bir evreye* dayandırılması, çözümleme kapasitesi, ayırtırma yeteneği ve gelecek öngörüsünün dinamiklerini ve doğruluğunu büyük ölçüde zaafa uğratmaktadır.

SHM üretim hattıyla, otomatize edilmiş bir yöntemle ve ulusal hesaplarla uyumlu, güncel SHMler üretilmesi; genel denge modellemelerine derinlik ve güç kazandırmakta, genel denge yaklaşımının karar alma süreçlerine katkısını, potansiyel konumunu azami düzeye çıkarmaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı Açısından değerlendirildiğinde;

- Teşkilatın ulusal muhasebe ve enformasyon sistemleri konusundaki altyapısı güçlendirilmiştir ve siyasi hareket alanı genişlemiştir.
- Teşkilatın makro ekonomik karar alma ve siyasa üretme kapasitesine ciddi katkılar sağlanmıştır.
- Elinizdeki çalışma, canlı ve yaşayan bir çalışmadır; büyümeye ve ilerlemeye devam etmektedir.

Açılan yoldaki düşünsel ve pratik yürüyüşe devam edilerek, Konsolide Sosyal Hesaplar Matrisi sayısal üretim hattının kurulması ve özgün, cari ekonomik yapıları yansıtan genel denge modellerinin geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

Sosyo ekonomik yönetim altyapısının neredeyse tahrip edildiği ülkemizde, özellikle DPT'nin kurumsal birikimi ve gücüyle, kendini çoğaltacak bütün çabalara gecikmeden değer vermesi dileğiyle.

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, ulusal hesaplar ve uygulamalı genel denge modellemesi çerçevesinde, reel Türk ekonomisinin toplulaştırılmış düzeyde Sosyal Hesaplar Matrisi (SHM) zaman serilerini veren bir üretim hattı sisteminin geliştirilmesidir. Bu bağlamda, yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla, 1996 yılından bu yana yıllık bazda SHM zaman serilerinin kurulması için, gerekli verileri tanımlamak, toplamak, sınıflandırmak ve kullanmak amacıyla entegre ve bütünleşik bir sistem tasarlanmıştır.

Çalışma, politika çözümlemesi alanına ve pratik ajandaya üç önemli katkı sağlamaktadır: i) Çoğu modelcinin taleplerini karşılayabilecek bir biçimde oldukça detaylı, entegre, tutarlı ve esnek bir kamu, dış alem ve ulusal hesap yapısı üretilmiştir, ii) sosyo-ekonomik dinamiklerin en son seyri entegre ulusal hesaplara yansıtılmış ve böylelikle güncel SHM zaman serileri türetilmiştir, iii) yıllık bazda güncel SHMler sayesinde, genel denge modellerinin potansiyel geçerliliği ve güvenilirliği kadar simülasyon ve ayrıştırma kapasiteleri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hesaplar Matrisi (SHM), entegre sosyal ve ekonomik çerçeve, zaman serileri, uygulamalı genel denge, politika analizi.

ABSTRACT

The central issue of this study, is to develop an assembly-line system for time series schematic Social Accounting Matrices (SAMs) of Turkish real economy, in the context of national accounting and applied general equilibrium modeling. In this regard, by utilizing a *from up to down* approach, an integrated and interlocking system is designed to define, collect, classify and manipulate the necessary datum, in order to build the time series of yearly SAMs beginning from 1996.

The study, generates three fundamental contributions to practical agenda and policy analysis framework; i) a very detailed, integrated, consistent and flexible structure of public, external and national accounts that can be accompanied to the demands of most modelers is produced, ii) latest socio-economic dynamics have been incorporated when building integrated national accounts; so that time(ly) series of SAMs have been generated; iii) the simulation and decomposition capabilities as well as potential accuracy and reliability of general equilibrium models have been improved by availability of yearly updated SAMs.

Key Words: Social Accounting Matrix (SAM), time series integrated social and economic framework, applied general equilibrium and policy analysis.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEŞEKKÜR	i
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	x
GRAFİKLER	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
HESAPLANABİLİR GENEL DENGE (HGD) MODELLERİ VE SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ (SHM)	4
1.1. HESAPLANABİLİR GENEL DENGE (HGD) MODELLERİ	4
1.1.a. HGD Modellerinin Diğer Modelleme Teknikleri ile Karşılaştırılması	4
1.1.b. Ülkemizde HGD Modelciliği	7
1.2. SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ (SHM): TANIM VE PROBLEM	9
1.2.a. Tanım	9
1.2.b. SHM Üretmede Karşılaşılan Güçlükler	11
İKİNCİ BÖLÜM	15
SOSYAL HESAPLAR MATRİSİNİN (SHM) YAPISI	15
2.1. TEK FAKTÖRLÜ AÇIK BİR EKONOMİNİN BASİT SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ (SHM)	15
2.2. TEK SEKTÖRLÜ İKİ FAKTÖRLÜ AÇIK BİR EKONOMİNİN SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ (SHM)	19
2.2.a. SHM Üzerine Ek Bazı Açıklamalar	20
2.2.b. Çalışmada Esas Alınan SHM Tanımı	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	26
KAMU KESİMİNİN SHM İLE UYUMLAŞTIRILMASI	26
3.1. KAMU KESİMİ KAPSAMININ TANIMLANMASI	26
3.2. SOSYAL FONLAR KALEMİNİN DÜZELTİLMESİ VE SOSYAL GÜVENLİK KURULUŞLARI	31
3.2.a. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının SHM'ye Entegre Edilmesi	34

3.3. FAKTÖR GELİRLERİ KALEMİNİN DÜZELTİLMESİ VE FAİZ HARCAMALARI	35
3.3. a. Kamu Sektörü Faiz Gelirlerinin SHM'ye Entegre Edilmesi.....	35
3.4. KAMU SEKTÖRÜ CARİ TRANSFERLERİNİN DÜZELTİLMESİ VE SHM'YE ENTEGRE EDİLMESİ.....	36
3.5. GELİR HESAPLARININ DÜZENLENMESİ	39
3.5.a. Dolaysız Vergiler.....	40
3.5.b. Dolaylı Vergiler	41
SHM Kamu Giderleri.....	46
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	47
ÖDEMELER DENGESİ MUHASEBE SİSTEMİ İLE SHM'NİN UYUMLAŞTIRILMASI: DIŞ DENGE	47
4.1. WALRASGİL ÖZDEŞLİKLER.....	47
4.1.a Toplam Kaynak ve Toplam Harcama Denkliği	47
4.1.b. Toplam Tasarruf ve Toplam Yatırım Denkliği.....	48
4.2. GELİR-ÜRETİMİN TANIMLANMASI; GSYİH, GSMH VE DIŞ KAYNAK	49
4.2.a. Milli Gelir Tanımı: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH).....	49
4.2.b. Milli Gelir Tanımı: Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH).....	49
4.2.c. Milli Gelir Tanımı: Gayri Safi Milli Harcanabilir Gelir (GSMHG)...	50
4.3. MİLLİ GELİR VE ÖDEMELER DENGESİ MUHASEBE SİSTEMLERİNİN UYUMLAŞTIRILMASI	51
4.4. DIŞ DENGENİN SHM İLE UYUMLAŞTIRILMASI	53
BEŞİNCİ BÖLÜM	56
MİLLİ GELİR MUHASEBESİ, INPUT-OUTPUT HESAPLARI VE SHM UYUMLAŞTIRMASI	56
5.1. MİLLİ GELİR HESAPLARI VE SHM.....	56
5.2. İNPUT-OUTPUT TABLOLARININ SHM İLE UYUMLAŞTIRILMASI..	59
5.2.a Toplam Arz ve Talep Tablosunun Düzenlenmesi	60
5.3. ÜRETİLEN SHM TABLOLARININ SUNULMASI	63
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	72
Genel Değerlendirme.....	72
Bir Özeleştirme Denemesi ve Çalışmanın Katkı Beklediği Konular / Öneriler	73
KAYNAKLAR	76
DİZİN	81

TABLULAR

	Sayfa No
Tablo : 1 Dışa Açık Bir Ekonomi İçin Basit SHM.....	15
Tablo : 2 Çok Faktörlü Bir Ekonomide SHM.....	18
Tablo : 3 Çalışmada Kullanılacak SHM Hesapları.....	23
Tablo : 4 Kamu Kesimi Genel Dengesi.....	27
Tablo : 5 SGKlar ve Bazı Alt Kalemler.....	33
Tablo : 6 Toplam Kamu Kesimi Faiz Yükü.....	37
Tablo : 7 Konsolide Bütçe ve Diğer Kamu Vergi Payları.....	45
Tablo : 8 Dış Denge.....	54
Tablo : 9 Milli Gelir Hesapları.....	57
Tablo : 10 Genel Denge Tablosu.....	59
Tablo : 11 Input Output Toplam Arz.....	62
Tablo : 12 1996 Sosyal Hesaplar Matrisi.....	64
Tablo : 13 1997 Sosyal Hesaplar Matrisi.....	65
Tablo : 14 1998 Sosyal Hesaplar Matrisi.....	66
Tablo : 15 1999 Sosyal Hesaplar Matrisi.....	67
Tablo : 16 2000 Sosyal Hesaplar Matrisi.....	68
Tablo : 17 2001 Sosyal Hesaplar Matrisi.....	69
Tablo : 18 2002 Sosyal Hesaplar Matrisi.....	70
Tablo : 19 2003 Sosyal Hesaplar Matrisi.....	71

GRAFİKLER

	Sayfa No
Grafik : 1 SHM Ağı.....	10
Kutu : 1 Dolaylı Vergi Alt Kalemlerinin Uyumlaştırılması.....	42

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.k.	: Adı geçen kaynak
AMS	: Avrupa Muhasebe Standartları
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDF	: Bütçe Dışı Fonlar
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ESA	: European Standards of Accounting
GAMS	: General Algebraic Modeling System
GCMS	: Genel Cebirsel Modelleme Sistemi
GFS	: General Finance Statistics
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSMHG	: Gayri Safi Milli Harcanabilir Gelir
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HGD	: Hesaplanabilir Genel Denge
I-O	: Input- Output
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHG	: Kamu Harcanabilir Geliri
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KKGD	: Kamu Kesimi Genel Dengesi
KMİ	: Kamu Maliyesi İstatistikleri
KSHM	: Konsolide Sosyal Hesaplar Matrisi
NFG	: Net Faktör Gelirleri
NKT	: Net Yurtdışı Karşılıksız Transferler
RK	: Rekabet Kurumu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kuruluşları
SHM	: Sosyal Hesaplar Matrisi
SPK	: Sermaye Piyasası Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
UHS	: Ulusal Hesaplar Sistemi
UPF	: Uluslararası Para Fonu

GİRİŞ

Ekonominin gerçek bir bilim olarak ilerleyebilmesi ve gelişebilmesi, en nihayetinde onun içinde barındığı çağın koşullarına ve sorunlarına cevap verebilmesine bağlıdır. İdealize edilmiş kurgusal bir evren ya da en azından onun yeterli bir parçası kullanılmaksızın, iktisadi gerçekliği kavramlaştırmak, anlamak ve anlamlandırmak mümkün olmadığı gibi; reel olgulardan ve akıp giden gerçek hayattan ilgisini koparmış bir disiplinin yalnızca kuramsal birikimlerle bir bilim hüviyetini kazanabileceği düşünülemez. Bu düşünsel rota bizi, ilkin teorik katkısı düşük düzeyde kalsa dahi, uygulamalı iktisat çalışmalarının bilimsel gerekliliğine götürür.

Diğer taraftan ülkemizin özgün sorunları ve ilerleme potansiyeli düşünüldüğünde, gerek bilimsel gerekse pratik bağlamda, uygulamalı sosyo-iktisadi çalışmalara, yöntemsel yeniliklere, öncül pozitif araçlara ve bütün bunları besleyecek yeterlilikte bilgi-hesap sistemleri ve veritabanlarına çok büyük bir ihtiyaç vardır.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) derin kurumsal tecrübesi, makro, sektörel ve bölgesel perspektifleri de içeren vizyoner konumu, sahip olduğu zengin iletişim ve enformasyon ağı çerçevesinde; tarihi sorumluluğunun gereği olarak, popüler liberal paradigmanın bir hayli aşındırdığı *planlama* ve *kalkınma* kavramları arasında modern bağlantılar kurmalı, tutarlı bir vizyon geliştirerek kurumsal, idari ve sosyo-ekonomik reform çalışmalarında *değişimin bürokratik yönlendiriciliğini* üstlenmelidir.

Bu çalışmanın ilerlediği uzun ve sıkıntılı yol boyunca ilk hareket noktası işte böyle bir noktadır. Pozitif iktisadi yöntemin ana damarlarından birisi olan genel denge sistemlerinin ülkemize etkili bir biçimde uygulanabilmesine katkıda bulunmanın yanısıra, elinizdeki çalışma, milli hesapların gelişmesine yeni adımlar eklemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın hedefi, Sosyal Hesaplar Matrisi (SHM) adı verilen ve söz konusu genel denge yaklaşımının beslendiği **veritabanı sistemlerini** reel sektör kurgusu içinde üretmektir. Sonraki bölümlerde açıklandığı gibi, SHM ulusal veya bölgesel bazda tanımlanmış bir ekonominin, üretim, birikim ve bölüşüm ilişkilerini aynı anda resimlendiren ve modern ulusal hesapların evrimleştiği en son ve bütüncül noktayı temsil eden bir matristir. Çalışmanın daha temel düzeydeki hedefi, periyodik, esnek ve tutarlı bir SHM üretme yöntemi geliştirmek ve bu sayede *tek bir yıl için değil 1996 yılından başlayarak her bir yıl için* Türk ekonomisinin SHM tablolarını oluşturmaktır.

SHM literatürü incelendiğinde yukarıdaki hedefin pek mütevazı olmadığı, uygulamalı iktisat çalışmalarında bu türde bir yaklaşımın daha önce denenmediği ortaya çıkmaktadır. Aksine Hesaplanabilir Genel Denge (HGD) modelleri çoğunlukla ekonomik yapıyı 4-5 yıl geriden resimlendiren SHM'ler kullanmaktadır.

SHM'den belirli bir genel denge modelinin çalışmasını sağlamasından başka yararlanılacak diğer alanlar da söz konusudur. Elinizdeki tez, gerek HGD modelinin uygulama boyutunu gerekse SHM tablosundan türetilmiş diğer analizleri kapsamı dışında tutmaktadır.

İlk bölüm, HGD modelleri ve SHM konusunda özet bilgiler sunmakta, çözülmesi gereken problem(ler)i tanımlamakta ve belirli bir SHM üretme yöntemi geliştirilmesinin önemini irdelemektedir.

İkinci bölümün odak sahası, basitten karmaşığa doğru evrilen bir anlatım tekniğinden yararlanarak, reel ekonomilerin standart ve toplulaştırılmış düzeyde SHM hesaplarını incelemektir. Ayrıca okuyucuya bu bölümde çalışmanın ileriki aşamalarında üretilecek SHM hesapları ve yapısı tanıtılmaktadır.

Kamu Kesimi Genel Dengesinin SHM'ye entegre edilmesi üçüncü bölümde tamamlanmaktadır. Kamu hesaplarının kapsamı, muhasebe mantığı ve uyumlaştırma ve düzeltme noktaları detaylı bir biçimde tartışmaya açılmaktadır.

Bölüm dört, ödemeler dengesi hesaplarını mercek altına almakta, dış dengenin doğru bir biçimde makro akımlara bağlanması için bazı pratik yaklaşımlar geliştirmektedir.

Beşinci bölüm, bir taraftan milli gelir istatistiklerini SHM yapısına uyumlaştırırken diğer yandan input-output tabloları için uygun manipülasyon yöntemleri saptamaktadır.

Çalışma, sonuç ve değerlendirme kısmıyla nihayet bulmakta, elde edilen ürün eleştirel bir süzgeçten geçirilmekte ve gele(bile)cek katkılar için bazı gözlemler sıralanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HESAPLANABİLİR GENEL DENGE (HGD) MODELLERİ VE SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ (SHM)

1.1. HESAPLANABİLİR GENEL DENGE (HGD) MODELLERİ

Hesaplanabilir genel denge modelleri (HGD), bir ekonominin üretim, bölüşüm ve birikim dinamiklerini sergileyen tutarlı ve eşanlı Walrasgil denge sistemleridir. Ekonominin temel yapısal özelliklerini yansıtan HGD yaklaşımı, sosyo-ekonomik politikaların analiz edilmesi, alternatif yol haritalarının çıkarılması ve yakın iktisat tarihinin vektörlerine ayrıştırılması gibi çok geniş bir yelpazede kullanılabilecek güçlü bir analitik araç ve adeta iktisadi bir laboratuvarıdır.

1.1.a. HGD Modellerinin Diğer Modelleme Teknikleri ile Karşılaştırılması

HGD modelleri, doğrusal optimizasyona dayanan geleneksel input-output ve makro ekonometrik modeller için tamamlayıcı bir alternatif oluşturmaktadır. Zaman serisi yöntemleri ve doğrusal modelleme ile genel denge yöntemi arasındaki temel farklılığı, genel denge modellemesinin tanımlanan ekonomik yapıyı adeta canlı bir bütün olarak ele alması oluşturur. Marjinal analizin *ceterus paribus* koşullarına bağımlı dünyası, genel denge yaklaşımının sosyo-ekonomik yaşamın bütünsel evrenine yönelen modelleme girişimi için yetersiz bir tanımlama olarak karşımıza çıkar. Ekonomik kütlelerin tamamını, bu bütünü oluşturan parçaların canlı etkileşimi içinde incelemek ve böylelikle *genel denge* etkilerini belirlemek genel denge modellerinin temel özelliğidir.

Diğer taraftan olasılık teorisinin coğrafyasız ve insansız bir doğaya sahip oluşu, sosyo iktisadi analizi sınırlayan bir başka probleme işaret eder. Belirli bir zaman diliminde A olayı ile B olayının C ihtimalle birbirinin komşuluğunda yer alması; zaman serisi yaklaşımında gelecek öngörüsünün üzerine inşa edildiği düzlemi sağlarken, sınırlı bilinenden sınırsız bilinmeyene geçiş işte bu perspektifle elde edilmeye çalışılır.

Söz konusu kısmi denge (marjinal analiz) yaklaşımı, iktisat biliminde yöntem tartışmalarının sıcak çekirdeğini oluşturadursun, biz şimdilik Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için temel yapısal sınırları, piyasa başarısızlıklarını, karşı piyasaları, bölgesel farklılıkları konu edinen pratik sorunlara eğilelim. Bir anlamda buradaki temel sorun, iktisadi analizin konusu ile arasındaki özgün ilişki biçimine değinmeksizin teğet geçilmiş olacaktır. Bilindiği gibi bu sorun, en hafifi ile zaman serisinin *mevcutluğu*, *kalitesi* ve daha önemlisi *doğruluğu* ile bağlaşıklık bir sorundur.

Örneğin yatırım kavramını ele aldığımızda, yatırım serisinin tanım ve kapsamında herhangi bir yıl, istatistiği üreten kuruluşlarca yapılan değişiklikleri düşünelim. Milli muhasebe sistemlerindeki kalite boşlukları, çoğu kere zaman serisinin tanım ve kapsam değişiklikleri karşısında geriye doğru kurtarılmasına elvermemektedir. Bu durumda ise, kısmi denge analizleri yatırım değişkenini, değişkenin tanım ve ölçümündeki zaafarla birlikte değerlendirmekte ve elde edilen sonuçlar, daha baştan bilimsel anlamda bir güven boşluğuna yol açmaktadır.

Genel denge modelleri, değişkenlerin zaman yüzeyindeki rastsal yürüyüşü yerine değişkenler arasındaki yapısal ve davranışsal ilişkileri temel almaktadırlar. Şu kadar ki, olasılık hesaplarına göre mümkün olan bir istatistiksel nokta, o ekonominin yapısal düzlemi dışında bulunması sebebiyle reel anlamda *yaşamayabilir*. Özellikle oto-regresif süreçlerden verili bir geçmiş kullanılarak elde edilen döviz kuru öngörüsü; örneğin sırf dış kaynak

girişlerindeki yapısal bir maksimumumdan dolayı; *yapısal realiteler bakımından olası* olmayabilir.

Yukarıda sıralanan sebeplerle, gerek akademik dünyada gerekse stratejik karar alıcılar seviyesinde HGD yaklaşımı son 25 yıldır gittikçe artan bir ilgi ile kullanılmaktadır. Bilgisayar teknolojilerindeki ilerlemeler ve ulusal bilgi ve hesap sistemlerindeki paralel gelişmeler; kısmi denge yöntemlerine göre henüz bir anlamda çocukluk devresini yaşayan genel denge modellemesinin başlıca itici gücü durumundadır.

Gerek akademik çevrelerde gerekse stratejik karar alıcılar seviyesinde HGD yaklaşımının son 25 yıldır gittikçe artan bir ilgi ile kullanıldığı başlıca alanlar şunlardır:

- Büyüme ve yapısal dönüşüm, fiziki ve beşeri sermaye yatırımları, ticaretin rolü, üretkenlik ve verimlilik artışları, sanayileşme, makro şoklar, yapısal uyum, gelir dağılımı, maliye politikası, vergi politikası tasarımı, mali reform, borcun sürdürülebilirliği, harcama ve transfer politikaları, teşvik uygulamaları, yapısal reformlar, küreselleşme ve uluslararası bütünleşme, sermaye hareketleri, ticaret politikası reformu, teknik dönüşüm, üretim, sektörel hasıla, tarım, sanayi, haberleşme, ulaştırma, sektörel, bölgesel politikalar ve stratejiler, kurumsal dönüşüm, sermaye piyasaları, ve finansal parametreler.

Metodolojik açıdan ise HGD modellerinden yararlanan alanlar şöyle sıralanabilir:

- Modelin simülasyonu sırasında kontrollü deneyler yapılması, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ekonomi üzerindeki etkilerinin ayrıştırılması, cari politikaların implikasyonları, istikrarlı koşullar altında politika tasarımı, iç ve dış şoklara karşı geliştirilen politikaların etkinliğinin araştırılması, kötü-iyi ve optimal politikalar, iktisadi öngörü ve

tahminler, alternatif tarih senaryoları, yol haritalarının oluşturulması ve karşılaştırılması, deneysel olarak önemli ilişkilerin tesbiti ve odak geliştirilmesi, değişkenler arasındaki dolaylı (genel denge) etkilerin ve bağlantıların çözülmesi, değişik alanlardaki yahut aynı alandaki farklı politikalar arasında sinerji oluşturulması, dinamik ve değişen koşullar altında *iyi* politikanın seçimi vb.¹

1.1.b. Ülkemizde HGD Modelciliği

Sınırlı sayıda olmakla birlikte HGD yaklaşımı doğrultusunda Türk ekonomisini çözümleyen bir dizi çalışma mevcuttur. İhracat teşvikleri ve dış ticaret rejimi alanlarında Yeldan (1989); finansal sektör ve finansal sektör liberalizasyonu konularında Yeldan (1993); makroekonomik politikalar ve çevre sorunlarına ilişkin modellere ise Roe ve Yeldan (1994) örnek gösterilebilir. Çok sektörlü reel ekonomi ve gelir dağılımı konuları için Köse ve Yeldan (1995); borçlanma ve borcun sürdürülebilirliği konusunda Voyvoda ve Yeldan (2003), ayrıca sayılabilir. Lewis (1992), Yeldan (1997) ve Elekdağ (2003) model yapısında finansal sektör içerirken, diğerlerinin tamamı reel kurguya odaklanan çalışmalardır.

Dünya Bankası projesi çerçevesinde 2003-2004 yıllarında kurgulanarak Türk ekonomisinde reel ve finansal sektör etkileşiminin araştırıldığı diğer önemli bir model çalışması ise Agenor, Henning, Verghis ve Yeldan (2004)'dir.

Yukarıda bahsedilen çalışmaların, Türk ekonomisinin pozitif yapısal tahliline sağladığı katkılar elbette ki büyük olmuştur. Ancak, Türkiye'yi konu alan HGD modellerinin kamusal politika ve stratejilerin dizaynına imkan

¹ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz:

<http://www.ifpri.org/training/material/computerapps/cge/2policymodels.ppt>

Ayrıca HGD modelleri hakkında güncel bir eleştiri için bkz. Hertel T, Hummels D, Ivanic M, Keeney Roman, How Confident Can We Be In CGE-Based Assessments of Free Trade Agreements, 2004 NBER.

taniyacak kapsam, detay, derinlik, yetkinlik ve güncelliğe sahip olması için atılması gereken önemli adımlar vardır². İlk elde yoğunlaştırılması gereken alanlar ve bu doğrultuda geliştirilmesi gereken **model sistemleri** (model ve veritabanları) şöyle sıralanabilir:

1) HGD çerçevesi için, milli hesap sistemleriyle uyumlu bir biçimde çalışabilecek, pratik, esnek ve en azından makro düzeyde toplulaştırılmış güncel veritabanları oluşturulması,

2) Söz konusu güncel veritabanlarının reel ekonomiden başlayarak finansal sektörü ve bölgesel boyutu içerecek biçimde genişletilmesi,

3) Reel sektör ve finansal sektör arasındaki karşılıklı etkileşimin araştırılması,

4) Ulus altı ve ulus üstü ölçeklerde karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı mekan ekonomilerinin modellenmesi,

5) Genel denge modelleri ile kurumsal reform çalışmaları arasında; mezo, sektörel ve makro seviyede stratejik planlama süreçlerinden başlayarak sinerji yaratılması.

Giriş bölümünde vurgulandığı üzere, bu çalışma temelde yukarıda sıralanan adımlardan ilkini öncelikle gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. HGD modellerinin çözümü için ekonomik yapıyı güncel, detaylı ve tutarlı bir şekilde yansıtan veritabanları üretilmesi, HGD modelciliğinin ilerlemesi kadar milli hesap sistemlerinin geliştirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

² Örneğin Agenor, Henning, Verghis ve Yeldan (2004), finans reel sektör bağlantısını gerçekten kapsamlı bir biçimde ele almasına rağmen; a. baz patika çözümünde dahi faiz dışı fazlayı sabit değil değişken kabul etmekte b. 1996 SHM kurgusuna göre çalışmakta ve bu gibi sebeplerle modelin reel dünya ile olan ilişkisi gerçek potansiyelinin altında kalmaktadır.

1.2. SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ (SHM): TANIM ve PROBLEM

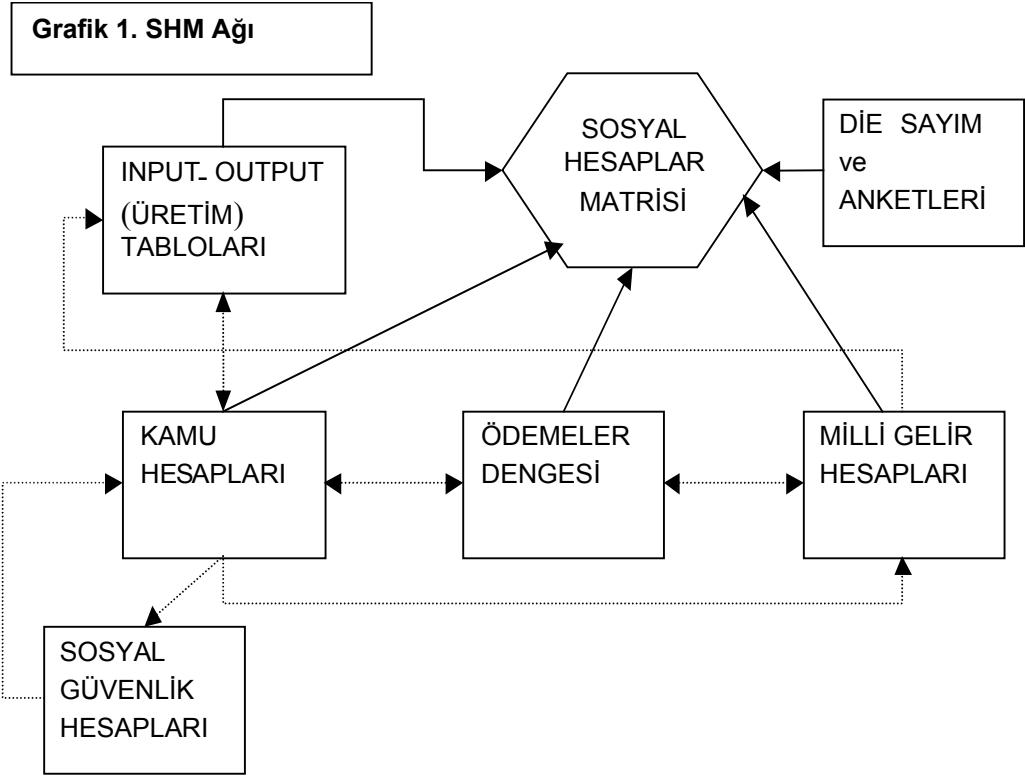
1.2.a. Tanım

Sosyal Hesaplar Matrisi (SHM), ekonomi çapındaki ilişkileri sergileyen ve en geniş ifadesiyle bir ekonomik bütünün yapısal özelliklerini tablolastıran bir veritabanı ve hesap sistemidir³. SHM milli hesaplar, kamu kesimi genel dengesi ve ödemeler dengesi gibi farklı muhasebe ve hesap işlemleriyle farklı kurum ve kuruluşlarca meydana getirilen ekonomik panoromaları tek bir çerçevede birleştirmeyi ve uyumlaştırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle ekonomik ilişkilerin, iktisadi ve sosyal etkileşimin, gerek ulusal gerekse toplum tabakaları seviyesindeki izdüşümleri ve etkileri bütüncül bir yaklaşımla gözlenmiş olur.

Bir veritabanı olarak SHM, HGD modellerinin en temel girdisi ve modelin davranışsal denklemlerinin üzerine kurulduğu ana eksendir. Bilgisayar programları dillerine aktarılan cebirsel Walras sistemi, öyle bir biçimde çözülür ki, bu çözümün sonuçları ilgili yılın SHM'ni verir. Model davranışının gerçek dünya verilerini üretecek biçimde ayarlanması işlemine *kalibrasyon* ve elde edilen çıktılarına *baz yılı çözümü* adı verilmektedir. Teorik dünya ile gerçek varlıklar ve olaylar arasında HGD yaklaşımının tesis ettiği bu köprü, ekonomi biliminin uygulamalı disiplinleriyle genellikle idealize edilmiş kurgusal koşullar altında çalışan matematiksel boyutlarını bağlantılandırmaktadır.

SHM çift girişli bir muhasebe sistemi olarak her bir hesap satırı ve sütun toplamının cebirsel denkleğine dayanır. SHM satırları ilgili hesapların gelirlerini bir başka ifadeyle kaynaklarını; sütunları ise bu hesapların

³ Pyatt ve Thorbecke (1976), Thorbecke (1985), Thorbecke (1988), Lewis ve Thorbecke (1992), Thorbecke (1995), Devarajan, Lewis ve Robinson (1994), Hewings ve Madden (1995), Kilkeny ve Faide (1997), Duchin (1996); Subramanian ve Sadoulet (1990).

harcamalarını bir başka ifadeyle kullanımlarını ortaya koyar. Sütun ve satır toplamlarının eşit olması, kaynak harcama denliğini ifade eder.

Standart SHM kurgusunun bir ekonomiyi beş ayrı hesap çeşidi kullanarak tabloştırdığını ifade etmek mümkündür (Bkz. Grafik 1.). Buna göre SHM kapsamına giren milli hesaplar şunlardır:

- Milli Gelir – Milli Hasıla İstatistikleri
- Input-Output (Arz ve Kullanım)Tabloları
- Fon Akım Tabloları
- Ödemeler Dengesi Hesapları
- Milli Bilanço Hesapları

Milli gelir ve milli hasıla istatistikleri talep ve arz yönüyle ekonominin toplulaştırılmış formunu ortaya koyarlarken; fon akım tabloları çeşitli ekonomik aktörlerin varlık ve yükümlülüklerindeki hareketlerden kaynaklanan ekonomi çapındaki para ve kredi akışlarını ifade etmektedir. Ödemeler dengesi milli ekonomi ve dış alem arasındaki mal, hizmet, faktör gelirleri ve sermaye alışverişini göstermekte iken; milli bilanço tabloları reel veya nominal bazda servet dağılımını ve input-output tabloları ise sektörlerarası arz talep ilişkilerini sergilemektedir. Doğal bir şekilde milli hesapların tek tek odaklandıkları ve iletişimde buldukları bilgi ağları birbirinden farklı olmaktadır.

Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatınca (DPT) yıllık bazda hazırlanan kamu kesimi genel dengesi (KKGD) ile milli gelir, ödemeler dengesi ve çoğunlukla bütçesel süreçleri barındıran fon akım istatistikleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Ödemeler dengesi Merkez Bankası (MB) tarafından aylık bazda üretilmekte ve başta ödemeler dengesi istatistikleri olmak üzere fon akım ve milli bilanço hesaplarına dayanmaktadır. Tasarruf-yatırım dengesi, DPT tarafından yıllık bazda yayımlanmakta ve milli gelir hesapları, ödemeler dengesi hesapları ve fon akım tablolarını kapsamaktadır.

1.2.b. SHM Üretimde Karşılaşılan Güçlükler

SHM, farklı kuruluşlarca farklı hesap sistemleri kullanılarak meydana getirilen temel makro ekonomik büyüklükleri tek bir çatı altında birleştirmektedir. Ekonomi çapında çalışan bir modelin kullanacağı detay, kapsam ve gücellikte veritabanları üretmek, bütün modelcilerin yüzleşmek zorunda kaldığı başlıca güçlüklerden biridir.

Uygulamalı iktisat çalışmalarında, modelin kurgusuna ve gerekli verilerin bulunup bulunmadığına göre SHM hesaplarındaki ayrıştırma derecesi değişmektedir. Sektörel yapı, üretim faktörleri ve ekonomik oyuncuların daha küçük parçalara ayrıştırılma derecesine bağlı olarak,

SHM'yi dengeye getirmek zorlaşmaktadır. Değişik istatistik sistemleriyle üretilen verilerdeki uyumsuzluk ve tutarsızlıklar, model tasarımcısını söz konusu istatistik kaynaklarının güvenilirliği ve geçerliliği konusunda hüküm vermeye itmektedir.

Örneğin input-output tabloları ve milli gelir ve uluslar arası ticaret hesapları gözlemlendiğinde arada birçok tutarsızlık ve uyumsuzluğun olduğu farkedilir. Hatta denilebilir ki, ödemeler dengesi ve milli gelir hesaplarındaki ticaret hesaplarının denkliği çok ender rastlanılan bir durumdur. Verilerin tanım ve kapsam farklılıkları, geçerlilikleri ve doğruluk derecelerinin değişik olması sebebiyle, kamu ve özel kesim SHM hesaplarının fon akım tablolarını biraraya getirmek genellikle tek bir rakam için bile başağrıtıcı bir çok işlem ve araştırma yapmayı gerektirmektedir. Bu itibarla, SHM veritabanı üretilirken özgün bir veri birleştirme sistemi kullanılması ve en güvenilir veri kaynaklarından başlayarak diğer istatistiklerin bilgisayar teknolojileri yardımıyla adım adım bu güvenli çekirdeğin üzerine inşa edilmeye zorlanması gerekmektedir.

Robinson ve El Said tarafından yapılan bir çalışma, SHM uyumsuzluklarını dengeye getirmeyi amaçlayan ve Genel Cebirsel Modelleme Sistemi (GCMS)⁴ adlı yazılım programına dayanan çalışmaların en kayda değer olanlarından birisidir⁵. Matrisin satır ve sütun değerlerinin sistemin iç enerjisinin dağılımını (entropi) en az etkileyecek biçimde bilgisayar yardımıyla yeniden dağıtılması esası üzerine çalışan böylesi bir kurgu, model tasarımcısının işini büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Fakat bu çalışmada kullanılacak yöntem, uyumlaştırma zincirinin en son adımındaki yeniden dağıtım ilkesi yerine; kişisel uzmanlığa dayalı bir mantıkla güvenilirlik

⁴ Genel Cebirsel Modelleme Sistemi (GCMS), doğrusal olmayan eşanlı denklem sistemleri gibi karmaşık matematiksel modellemelerin çözümü için geliştirilmiş bir yazılım programıdır. İktisatçılara özgü bir komut dizininin bulunması ve algoritmanın standart kullanıcılar tarafından bile yönetilebilir olması sebebiyle GCMS özellikle HGD uygulamalarının adeta elektronik dili haline gelmiştir (Bkz. www.gams.org)

⁵ Bkz. Robinson ve El Said (1998).

derecesine göre iktisadi akımların birbirini izlemeye zorlanmasına dayanmaktadır.

SHM veritabanı üretme yönteminin gerektirdiği teknik koşullar, gerek HGD modellerindeki gelişmeler gerekse finansal liberalleşme ve uluslar arası entegrasyon dinamiklerinin baskısı altında gelişmekte olan ekonomilerin ve özelde Türk ekonomisinin yaşamakta olduğu, içinde iktisadi ve sosyal gerçekliğin tanımlanmasını, ölçülmesini ve analiz edilmesini güçleştiren karmaşık yapısal dönüşüm vektörleri dikkate alındığında kaçınılmaz olarak daha da ağırlaşmaktadır.

Bilgi teknolojileri ve istatistik sistemlerindeki ilerlemelerin HGD yaklaşımındaki karşılığı; çok genel düzeyde toplulaştırılmış bir ekonomi yerine, mikro ölçekli detaylara olabildiğince ağırlık veren çok seviyeli üretim, birikim ve bölüşüm denklemlerinin kullanılması; milli sınırlar ötesindeki iktisadi ve sosyal etkileşimin modellenmesi; bölgesel ve kent bazlı iktisadi kurguların yapılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu sayede detaylandırılmış ve periyodik SHM veritabanlarının hazırlanmasına koşut bir biçimde, genel denge modellerinin derinliği, kapsam alanı ve gücü artış kaydedecektir.

Dünya sistemi ölçeğindeki finansal liberalleşme dalgası ve oluşturduğu etkiler, modern iktisat yazınında süregiden sıcak bir tartışmanın başlıca sahası durumundadır. 20.yy iktisadi hayatını bütün insanlık tarihinden ayırd eden başlıca özellik, milli paraların uluslar arası mübadele değerinin altın veya benzeri bir reel parametreye değil tamamen nominal ölçülere dayandırılması olgusudur. Söz konusu tarihi evre, finansal varlıkların ve spekülatif akımların ticari ve iktisadi ihtiyaçların ötesinde devasa boyutlara ulaşmasına, reel ekonomik ve siyasi yapılar üzerinde denetimsiz bir güç

kazanmasına ve dolayısı ile sistemin iç istikrarının bozulmasına yol açmakta ve ekonomik, toplumsal ve siyasi dokuları yırtarak dönüştürmektedir⁶.

İktisadi küreselleşmenin kapsamlı tahlilini bir yana bırakarak, şimdilik HGD yaklaşımına olan yansımalarından bahsetmek daha uygun olacaktır. Geleneksel genel denge modelleri, (neo)klasik doktrininin etkisiyle paraya reel ekonomik ilişkileri değiştirmeyen nominal bir büyüklük olarak bakmakta ve fiziki ekonomik yapıya odaklanmaktaydılar. İktisadın kendi ayakları üzerinde mayasındaki ideolojik içeriğini aşan bir bilim olarak yükselme gayreti⁷ ile birlikte yukarıda belirtilen dünya sistemi çapındaki finansal liberalleşme olgusunun uyardığı bakış açılarıyla zenginleşme çabası; finansal SHM veritabanlarının ve finans-reel sektör kurgusuyla çalışan HGD modellerinin geliştirilmesi sonucunu doğurmuştur.

Nitekim Brezilya ve Fas uygulamalarının akabinde Dünya Bankası finansal ve reel sektörlerin karşılıklı etkileşimine imkan tanıyan bir HGD modelini Türkiye'ye adapte etmek için DPT, Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankası ile ortak bir çalışma yürütmüştür⁸.

Fakat Türk istatistik ve bilgi sistemleri yukarıda sıralanan bütün gelişmelerin gerektirdiği seviyede yeterli, ulaşılabilir ve güvenilir, uyumlu ve periyodik veri üretememekte ve SHM gibi teknik tahlil araçları ve uygulamalı iktisat yaklaşımlarının gerektirdiği veritabanları için büyük bir açık oluşmaktadır.

⁶ İktisadi küreselleşmenin iktisadi eksenindeki sağlam bir tahlili için bkz. Yeldan Erinç, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme., İletişim Yay. 2001.

⁷ Bkz. Kazgan Gülten, Tanzimattan Yirmibirinci yy'a Türkiye Ekonomisi, Akdeniz Yay. 1999.

⁸ IMMPA projesinin model kurma aşaması tamamlanmış olup (2004 sonu), ikinci aşama olan Türk kamu kurumlarında kapasite geliştirme aşamasına geçilmesi konusunda Dünya Bankası hayli çekingen bir tavır sergilemeye devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HESAPLAR MATRİSİNİN (SHM) YAPISI

2.1. TEK FAKTÖRLÜ AÇIK BİR EKONOMİNİN BASİT SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ (SHM)

Yüksek ölçüde toplulaştırılmış bir ekonomi varsayalım. Şöyle ki; bu ekonomide tek bir standart mal üretilmekte ve üretimin toplam değeri bir yıllık bir zaman diliminde Y kadar olmaktadır. Brüt üretim değeri aynı zamanda milli gelire eşittir ve milli gelir yurtiçi tüketimde ya da tasarruf birikiminde kullanılmaktadır. Yurtiçi tasarruflar, gayri safi sabit sermaye ve stok oluşumuna yahut da yabancı ülkelere akmaktadır⁹. Yurtiçi talep, yatırım ve tüketim malları talebi toplamına eşittir.

Aşağıda söz konusu tasarımın tablolaştırılmış hali verilmektedir.

TABLO:1- Dışa Açık Bir Ekonomi İçin Basit SHM

	Üretim Faaliyetleri	Mal ve Hizmetler	Ekonomik Birim	Birikim Faaliyetleri	U.Arası Ticarete Konu Faaliyetler
Üretim Faaliyetleri		Yurtiçi Satışlar (DC)			İhracat (E)
Mal ve Hizmetler			Tüketim (C)	Yatırım (I)	
Ekonomik Birim	Milli Gelir (Y)				
Birikim Faaliyetleri			Tasarruflar (S)		Ticaret Açığı (M-E)
U.Arası Ticarete Konu Faaliyetler		İthalat (M)			

Ekonomide üretilen malların toplam değeri (Y) yurtiçi tüketim faaliyetlerine (DC) ve ihracat (E) işlemlerine dağıtılmaktadır. Dolayısı ile üretim faaliyetleri satırı, mal ve hizmetlerden DC ve uluslar arası ticarete

⁹ Yurtiçi tasarrufların yatırım talebini karşılayamaması durumunda dışarıya kaynak çıkışının aksine, söz konusu ülkeye cari açık olarak adlandırılan dış kaynak girişleri olacaktır.

konu olan faaliyetlerden ise E kadar gelir elde etmektedir. Bu durumda birinci satır ve birinci sütunun matematiksel özdeşliği

$$(1) \quad Y \equiv DC+E$$

şeklinde ifade edilebilir. Ekonomide üretilen malların toplam piyasa değeri birinci sütunun ekonomik birim ile kesiştiği hücrede Milli Gelir adıyla üretim faktörlerine aktarılmaktadır. Ancak bu basit yapıllı ekonomide üretim faktörleri ile ekonomik üniteler arasında herhangi bir ayrıştırma söz konusu olmadığından, şimdilik bu hücre satırının daha gelişmiş kurgularda fonksiyonel gelir dağılımını vereceğini belirtmekle yetinilecektir. Hanehalkları olarak da düşünebilecek ekonomik birim ise üretim faaliyeti satırında elde ettiği gelirleri (Y) tüketim faaliyetlerinde (C) ya da tasarruf birikiminde (S) kullanmaktadır.

$$(2) \quad Y \equiv C+S$$

Mal ve hizmetler sütunu bileşik mal ve hizmet kompozisyonunu göstermekte ve gerek yurtiçi üretim (DC) gerekse ithalat yoluyla (M) edinilen ürünleri, söz konusu ürünlerin coğrafi kaynaklarına ayrıştırmaktadır. Tablodaki mal ve hizmetler satırı, yerleşik üretim ve ithalat kanalıyla elde edilen toplam mal ve hizmetlerin tüketime (C) ve sermaye ya da mal stokuna (I) eklenen kısmını ortaya koymaktadır. Dolayısı ile

$$(3) \quad C+I \equiv DC+M$$

özdeşliği toplam mal ve hizmet hesabı gelirlerini toplam mal ve hizmet hesabı kullanımlarına denkleştirmektedir.

$$(4) \quad Y \equiv C+I+(E-M)$$

Geleneksel Keynesgil milli gelir özdeşliğine, toplam gelirlerin kullanımı ($Y \equiv S+C$) ilave edilerek

$$(5) \quad S-I \equiv (E-M)$$

Toplam tasarruf ve toplam yatırım özdeşliğine ulaşılmış olur. Bu özdeşlik yukarıdaki SHM sisteminde yatırım ve tasarrufların birbirine denk olmaması durumunda, aradaki açık ya da fazlanın sermaye giriş ve/veya çıkışlarıyla karşılanacağını açıklamaktadır.

SHM'nin cebirsel işlemler sonucunda göz önüne koyduğu temel prensip, matrisin satır ve sütunları arasında mutlak bir denkliğin zaruretine dayanmaktadır. Bir ekonomide iktisadi faaliyetlerin ve ekonomik birimlerin herbirisi için, elde edilen toplam kaynaklar ve gerçekleştirilen toplam harcamalar arasında daimi bir eşitlik söz konusudur.

TABLO:2- Çok Faktörlü Bir Ekonomide SHM

	Üretim Faaliyetleri	Mal ve Hizmetler	İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Devlet	Birikim Faaliyetleri	U. Ticarete Konu Faaliyetler	
Üretim Faaliyetleri		Yurtiçi Satışlar (DC)						İhracat	Toplam Arz
Mal ve Hizmetler	Aragirdiler				Özel Tüketim	Kamu Tüketimi	Yatırım Harcamaları		Toplam Yurtiçi Talep
İşgücü	Ücretler								İşgücü Gelirleri
Sermaye	Sermaye Payı								Sermaye Gelirleri
Hanehalkları			Ücretler	Sermaye Payı		Transferler			Özel Gelir
Devlet	Üretim Vergileri	Satış Vergileri							Kamu Gelirleri
Birikim Faaliyetleri					Özel Tasarruflar			Dış Kaynaklar	Özel Tasarruflar
U. Ticarete Konu Faaliyetler		İthalat (M)							Döviz Harcamaları
Toplam Harcamalar	Üretim Maliyeti	Toplam Talep	İşgücü Maliyeti	Sermaye Maliyeti	HH Harcamaları	Kamu Harcamaları	Toplam Yatırımlar	Döviz Gelirleri	

2.2. TEK SEKTÖRLÜ İKİ FAKTÖRLÜ AÇIK BİR EKONOMİNİN SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ (SHM)

Tek sektörlü ve iki faktörlü dışa açık bir ekonomide, ekonominin tutarlı bir resminin ortaya konulabilmesi için SHM'ye daha fazla satır ve sütun eklenmesi ve böylelikle gözlemlenen sosyo-iktisadi faaliyetlerin daha da ayrıntılandırılması gerekmektedir. Tek sektör ve tek faktörlü bir ekonomiden farklı olarak tek sektörlü ve iki faktörlü yeni tasarımın sunduğu katkılar azımsanamayacak kadar önemlidir:

(1) Tablo 2' deki SHM'de, temel üretim faktörleri toplulaştırılmış işgücü ve sermayeden oluşmaktadır. Üretici sektörler üretim faktörlerine ücret ve kar ödemesi yapmakta ve böylelikle üretim gelirlerini üretim faktörlerine göre ayrıştırmak mümkün olmaktadır. SHM'nin ilgili hücreleri milli gelirin fonksiyonel dağılımını göstermektedir.

(2) Ayrıca, iktisadi oyuncular arasına artık kamu otoritesi de katılmış bulunmaktadır. Kamu otoritesinin yürüttüğü faaliyet kolu, bazı SHM çalışmalarında *siyasa faaliyetleri* olarak adlandırılmaktadır. Bu faaliyetlerin başlıcaları vergi ve transfer politikası araçlarını kullanarak devletin ekonomik hayata yaptığı müdahale ve yönlendirmelerden oluşmaktadır.

Üretim faaliyetleri üzerinden devlet üretim vergileri toplamakta ve bu vergiler toplam üretim maliyetine dahil edilmektedir. Dolayısı ile toplam üretim maliyeti aragirdilere ayrılan fonlar, faktörlere dağıtılan ücretler ile sermaye payından¹⁰ ve üretim vergilerinden oluşmaktadır.

Sabit getirili üretim teknolojisi varsayımı altında, toplam üretim maliyeti toplam üretim değerine eşit olacaktır. SHM'nin satır ve sütunlar toplamları arasındaki denklige dayanan temel prensibine koşut bir biçimde, üretim

¹⁰ Sabit sermaye tüketimi sermaye payına dahildir.

faaliyetleri kolonunun topladığı üretim maliyetleri aynı hesap satırının kazandığı yurtiçi satışlar (DC) ve dışsatım (E) gelirlerine denk gelmektedir.

Ekonomideki toplam mal ve hizmet arzının coğrafi kaynağını belirten mal ve hizmetler sütunu, artık devlet otoritesinin tüketim piyasalarına uyguladığı satış vergileri unsurunu da içermektedir. Satış vergileri; katma değer vergisi (KDV) ve ithalat vergisi gibi dolaylı nitelikteki ve tüketicie yansıdığı varsayılan vergilerden oluşmaktadır. Satış vergilerinin varlığı, tüketicinin ödediği fiyatlarla üreticinin eline geçen fiyatların farklılaşmasına neden olmaktadır.

Hanehalkları gelirleri arasında devletin yaptığı transfer harcamaları da yer almakta ve dolayısı ile toplam hanehalkları geliri üretim faktörleri gelirleri ücret ve sermaye payı ile kamu kuruluşlarınca hanehalklarına aktarılan fonlardan müteşekkil bulunmaktadır. Önceki kurguda olduğu gibi, hanehalkı gelirleri tüketim ve tasarruflar arasında pay edilmekte, ve yatırım tasarruf denkliğinin sağlanamaması durumunda dış kaynak giriş ve/veya çıkışları Walrasgil dengeyi sağlamaktadır.

Tabloda üretim faktörleri katma değerleri ücret ve sermaye paylarının toplamı, faktör fiyatlarıyla GSMH'yi verirken; üretim ve satış vergilerini bu miktara ekleyerek piyasa fiyatlarıyla GSMH'ya ulaşılabilir.

2.2.a. SHM Üzerine Ek Bazı Açıklamalar

Tipik bir SHM, yerleşik üretim faaliyetlerini içeren üretim faaliyeti hesabıyla gerek milli ekonominin sınırları içinde üretilen bu mal ve hizmetlerin gerekse dışalım yoluyla ekonomiye akan mal ve hizmetlerin mübadelesini ifade eden mal ve hizmetler hesabını birbirinden ayırtmaktadır. Üretim faaliyetleri hesabı, input-output tablolarındaki üretici sektörlere karşılık gelmektedir. Söz konusu hesabın sütunu yerleşik mal ve hizmet üretimini (teknik ifadesiyle üretim fonksiyonunu); satırı ise yurtiçi mal ve hizmet arzının

yurtiçi ve yurtdışı tüketicilere dağıtılmasını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, üretim faaliyetleri sütunu üretim maliyetlerinin kompozisyonunu üretici fiyatları üzerinden açıklarken, üretim faaliyetleri satırı yerleşik mal ve hizmet üreticilerinin yurtiçi ve yurtdışı satımdan elde ettikleri toplam kaynağı tablolandırmaktadır.

Yurtiçi üretim ve ithalattan kaynaklanan malların yerleşik tüketicilere sevk edilmesi mal ve hizmetler sütununda ifade edilirken; mal ve hizmetler hesabının satırı toplam yurtiçi talebi ortaya koymaktadır. Bu şekilde mal ve hizmetler sütunu yurtiçi tüketimin konusu olan mal ve hizmetlerin coğrafi kaynaklarının; ve mal ve hizmetler satırı ise kurumsal düzeyde ve faaliyet düzeyinde toplam yurtiçi talebin parçalarının tespit edilmesine imkan vermektedir. Toplam yurtiçi mal ve hizmet talebi, üretici sektörler arası ara girdi talepleri ve çeşitli kurumsal aktörlerin nihai mal ve hizmetlerinin toplamından oluşmaktadır. Nihai mal ve hizmet talepleri ise hanehalklarının özel tüketimi, devlet tüketimi ve özel-kamu yatırım kalemlerinden müteşekkildir.

SHM'nin üretim ve tüketim faaliyetlerini birbirinden ayrı olarak ele almasının başlıca üç temel nedeni vardır:

- Mal ve hizmet piyasaları ile faktör piyasaları arasındaki davranış farklılığının yapısal karakterlerini sergilemek
- İhrac edilen mal ve hizmetlerin kaynağını tanımlamak¹¹
- Hesaplanabilir Genel Denge Modelinin kurgusunu tek bir üretim faaliyetinin birden çok mal ve hizmet üretebildiği veya tek bir mal ve

¹¹ Dikkat edilirse ihracat üretim faaliyetleri satırına dahil edilmiştir. Bu durumda toplam mal ve hizmet arzı yerleşik üretim ve ithalat kalemlerinden meydana gelmektedir ve ihracatın kaynağı yalnızca yurtiçi üretim olabilir.

hizmetin üretimi aşamasında birden çok faaliyetin gerektiği sterilize edilmemiş gerçek dünya koşulları ile uyumlaştırmak¹²

Standart bir SHM'de üretim faktörleri toplulaştırılmış işgücü ve sermayeden oluşmaktadır. Üretim faktörleri sütunları boyunca toplam faktör maliyetleri diğer bir ifadeyle milli gelirin iktisadi oyuncular arasındaki dağılımı, üretim faktörleri satırı boyunca ise üretim faktörleri katma değerleri yani milli gelirin fonksiyonel dağılımı yer almaktadır.

2.2.b. Çalışmada Esas Alınan SHM Tanımı

Tablo 3, bu çalışmanın esas aldığı SHM tanımı ve yapısını ortaya koymaktadır.

Kamu sektörü iki kısımda incelenmektedir; bunlar ana birim olarak tanımlanabilecek sosyal güvenlik kuruluşları hariç kamu sektörü ve yardımcı bir hesap niteliğindeki sosyal güvenlik kuruluşları hesabıdır. Anabirim kamu sektörü, topladığı vergi ve vergi dışı gelirleri çeşitli harcamalarını karşılamak için kullanmakta ve sosyal güvenlik hesabı ise, sosyal güvenlik ekseninde gerçekleşen kamusal nitelikli gelir ve gider işlemlerinin hesabını tutmaktadır. Dolayısı ile SHM kurgusunda sosyal güvenlik kuruluşları, kendi özgün iktisadi davranışlarının diğer kamusal-özel oyuncuların iktisadi davranışlarından ayırılması amacıyla değil; sadece sosyal güvenlik sisteminin katılımcıları arasında gelir ve gider akımlarını aktarma işlevini yerine getirmek maksadıyla ayrımlaştırılmaktadır.

Milli ekonominin kamu sektörü dışı kuruluşları; hanehalkları, firmalar ve bankalardır. Dış alem ise, açık bir ekonominin etkileşimde bulunduğu sınırlanmış iktisadi oyuncularını kapsamaktadır.

¹² Örneğin nihai tüketici için tek parça bir mal olan otomobil üretiminde çok sayıda farklı sınıai ara girdi ve ürün kullanılmakta; buna mukabil tek bir sınıai işletme olan mobilya fabrikası geniş bir ürün bandında hizmet verebilmektedir.

TABLO: 3-Çalışmada Kullanılacak SHM Hesapları

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	
Üretim Faaliyetleri		Yurtiçi Satışlar (DC)										İhracat	Toplam Arz
Tüketim Faaliyetleri	Aragirdiler				Özel Tüketim			Kamu Tüketimi		Özel Yatırım Harcamaları	Kamu Yatırım Harcamaları		Toplam Yurtiçi Talep
İşgücü	Ücretler												İşgücü Gelirleri
Sermaye	Sermaye Gelirleri												Sermaye Gelirleri
Hanehalkları			Ücretler			Dağıtılmış Karlar	SGK Harcamaları	HH Transferleri	Dağıtılmış Karlar			İşçi Gelirleri	Özel Gelir
Firmalar				Sermaye Gelirleri				Firma Teşvikleri				Firma Döviz Gelirleri	Firma Gelirleri
SGKlar			Toplam Prim Ödemeleri					SGK Açıklarına Transferler					SGK Gelirleri
Devlet	Üretim Vergileri	Satış Vergileri (KDV+Tarifeler)			Gelir Vergisi+Vergi Dışı Normal G.	Faktör Gelirleri+Kurumlar Vergisi						Dış Transferler	Kamu Gelirleri
Yerleşik Bankalar					Özel Tasarruflar			İç Borç Faizleri				Dış Kaynaklar	Banka Gelirleri
Özel Yatırımlar									Özel Yatırım Fonları				
Kamu Yatırımları								Kamu Tasarrufu	Kamu I-S				Özel Tasarruflar
U. Ticarete Konu Faaliyetler		İthalat (M)						Dış Borç Faizleri	Özel Kesim Dış Faiz				Döviz Gelirleri
Toplam Harcamalar	Üretim Maliyeti	Toplam Talep	İşgücü Maliyeti	Sermaye Maliyeti	Hanehalkı Harcamaları	Firma Harcamaları	SGK Harcamaları	Kamu Harcamaları	Banka Fon Kullanımı	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımlar	Döviz Harcamaları	

Kaynak: Tarafımızdan geliştirilmiştir.

Üretim faktörü gelirlerini doğrudan; firmaların net sermaye gelirlerini ve bankacılık kesiminin dağıtılmış karlarını dolaylı yollardan, nihai tüketim harcamaları, vergilerin ödenmesi ve tasarruf işlemlerine dönüştürmek için en azından bir adet hanehalkı hesabı bütün SHM'lerde zorunludur. Örneğin firmalar veya bankacılık kesimi olmadan da standart bir SHM üretilebilecek ve ilgili genel denge modeli sorunsuz bir biçimde çalışacaktır. Nitekim elinizdeki çalışma tek bir hanehalkı hesabını yeterli görmektedir.

Firmalar hanehalkları hesabından ayrıştırılmakta; dolayısı ile firmalar kazandıkları üretim faktörü katma değeri ile yurtiçi ve yurtdışı transfer gelirlerinden kar dağıtmakta, vergi ödemekte ve cari nitelikli yabancı yükümlülüklerini kapatmaktadırlar. Hanehalkları ile karşılaştırıldığında firmalar tüketim harcamasında bulunmamaktadır.

Yurtiçi Bankaların üretim aktivitesine katılmadıkları varsayıldığı için, bankalar faktör gelirleri elde etmemekte ve reel genel denge modellerinin geleneksel *sıfır faiz* varsayımı altında bankaların yalnızca borçlanma senetlerinin satışından gelir-gider akımı sağlamaları söz konusu olabilmektedir. Dolayısı ile matrisin sosyal güvenlik kuruluşlarını ve yerleşik bankaları ele alış biçimi paralel ve tamamen çalışmanın işlevsel amaçlarına yöneliktir. Bu bağlamda, finansal sektörlerin henüz gelişmediği bir ekonomik tasarımda bankalar, çeşitli kuruluşlar ve dış alem arasındaki finansal amaçlı fon akımlarına aracılık etmektedirler. Bu işlem özünde, temel makroekonomik tasarruf-yatırım denkleğini sağlayacak bir şekilde gerçekleşmektedir.

Esasen varsayımsal bir düzlemde yukarıda ortaya konulan ilkel finansal çekirdek, bu çalışmaya ileride parasal sosyal hesaplar matrisinin de eklenmesiyle ulaşılabilecek *Konsolide Sosyal Hesaplar Matrisi (KSHM)* için

oldukça üretken bir baz oluşturmaktadır¹³. Yurtiçi Bankaların, reel SHM formatının elverdiği ölçüde ve gerçekte hayli gevşek bir biçimde firmalardan ayrılmasına mukabil; sermaye hesabının genişletilerek bankaları içermesiyle özel, kamusal ve dış tasarrufları yapılması planlanan yatırımlara kanalize etmesi sağlanmaktadır.

Yukarıda açıklanan haliyle, sütun ve satır toplamları denk olan dolayısı ile dengedeki bir SHM yapısı

- Maliyetlerin (dağıtılmış karlar dahil) gelirlere
- Gelirlerin (vergi ve tasarruflar dahil) harcamalara
- Her bir mal için arzın talebe

denkliğini vurgulamaktadır. N adet satır veya sütundan N-1 adeti dengeye ulaştığı zaman Walras Kanunu gereği N'nci satır veya sütun da kendiliğinden dengeye ulaşacaktır.

13 Elinizdeki çalışmanın bir sonraki aşaması, Türk ekonomisinin cari, sermaye ve finansal hesaplarının bütünüyle entegre edilmesi suretiyle fon akımlarının sektörel ve kurumsal düzlemde bilanço hareketlerine eklenmesidir. Bu konudaki çabalar bütün hızıyla sürdürülmekte ve 2005 Ağustos ayı itibarıyla ilk sonuçlara ulaşılması planlanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU KESİMİNİN SHM İLE UYUMLAŞTIRILMASI

3.1. KAMU KESİMİ KAPSAMININ TANIMLANMASI

Kamu Kesimi Genel Dengesi (KKGD), tasarruf-yatırım açığı ve kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) gibi kritik öneme sahip makroekonomik ve mali parametrelerin ölçülmesine imkan tanıyacak bir biçimde; kamu tüketimi, kamu transfer harcamaları ve kamu yatırımının karşılanmasında kullanılan kamusal gelirleri ve gelir gider farkını tablolastıran bir hesap çerçevesidir. Yıllık bazda DPT tarafından hazırlanan KKG, kamu finansman gereğinin kurumsal (bütçe tipi) ve fonksiyonel (finansman şekli) düzleminde ayrıştırılmasını da sağlamaktadır.

Tablo 4, Genel Devlet ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinden (KİT) meydana gelen Toplam Kamu Kesimi Genel Dengesini 1996-2003 dönemi için göstermekte, 2003 yılı verileri kesin olmayan sonuçlara dayanmaktadır.

En geniş kullanıma sahip mali açık göstergesi olarak kamu kesimi borçlanma gereği, belirli bir zaman aralığı genellikle bir yıl içerisinde, kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşan kısmını göstermektedir. Diğer bir tanımlamayla KKBG kamu açığının vergilendirme hariç kamu kaynaklarıyla karşılanması gereken bölümünü ifade etmektedir. KKBG her bir mali işlemin çift kayıt ilkesi doğrultusunda kayıt altına alındığı ve bu itibarla da ödemeler dengesine benzeyen bir muhasebe mantığından hareket etmekle birlikte; ağırlıklı olarak fon akımlarına, bir başka ifadeyle çizgi üstü işlemlere odaklanmakta; çizgi altı işlemlere ise yalnızca gerektiği oranda yer vermektedir. Kamu açıklarının finansman şekline göre ayrımı üç temel başlık altında incelenebilir:

TABLO: 4- Kamu Kesimi Genel Dengesi (Toplam Kamu)

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 T
I. VERGİLER	2.673.381	5.736.815	10.902.342	17.084.684	31.009.237	47.247.406	64.763.330	91.345.704
A. VASITASIZ	978.848	2.121.441	4.774.173	7.218.308	11.960.364	18.501.290	22.220.584	29.154.206
B. VASITALI	1.694.533	3.615.374	6.128.169	9.866.376	19.048.873	28.746.116	42.542.746	62.191.498
2. VERGİ DIŞI N. GELİRLER	168.399	344.670	676.171	1.186.383	2.820.474	3.894.318	8.401.548	8.888.866
3. FAKTÖR GELİRLERİ	669.095	1.462.540	2.687.241	3.722.128	4.363.653	9.572.829	20.178.015	19.548.598
4. SOSYAL FONLAR	-266.896	-671.249	-1.253.672	-2.370.118	-2.411.122	-4.306.530	-8.836.903	-13.878.791
5. (CARİ TRANSFERLER)	-1.988.732	-3.415.630	-8.072.974	-14.368.093	-26.018.016	-50.345.669	-66.712.839	-81.016.002
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	1.255.247	3.457.145	4.939.108	5.254.984	9.764.226	6.062.353	17.793.150	24.888.375
II. CARİ GİDERLER	-1.477.841	-3.166.999	-5.922.692	-10.438.286	-15.481.515	-23.141.350	-34.826.624	-44.192.468
III. KAMU TASARRUFU	-222.594	290.146	-983.584	-5.183.302	-5.717.288	-17.078.997	-17.033.473	-19.304.093
IV. YATIRIMLAR	-795.968	-1.923.737	-3.638.333	-5.200.503	-8.667.276	-9.824.901	-17.221.307	-16.110.988
A. SABİT SERMAYE	-763.421	-1.782.699	-3.359.435	-5.172.830	-8.602.104	-11.300.047	-17.320.083	-16.774.200
B. STOK DEĞİŞMESİ	-32.547	-141.038	-278.898	-27.674	-65.172	1.475.147	98.776	663.212
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	-1.018.562	-1.633.590	-4.621.916	-10.383.805	-14.384.564	-26.903.898	-34.254.780	-35.415.081
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	-104.309	-231.084	197.193	-688.517	702.528	843.613	1.276.155	5.255.752
1. SERVET VERGİLERİ	30.453	51.082	178.313	329.781	547.023	673.657	1.341.743	3.388.350
2. (DİĞER TRANSFERLER)	-53.932	-88.801	213.261	-529.935	751.089	328.719	-195.124	2.421.349
3. (KAMULAŞ. VE S. DEĞER ART.)	-80.830	-193.366	-194.381	-488.363	-595.583	-158.763	129.536	-553.947
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	1.122.872	1.864.674	4.424.721	11.072.321	13.682.037	26.060.285	32.978.625	30.159.329
1. KASA-BANKA DEĞİŞİMİ	-377.985	-543.102	-718.639	-1.158.125	-1.455.282	-3.030.129	-2.469.334	510.315
2. DIŞ BORÇLANMA (NET)	-186.979	-296.255	-491.577	1.617.644	4.623.222	-3.280.414	18.094.182	1.949.790
-DIŞ BORÇ ÖDEMESİ	-650.310	-892.480	-2.224.238	-2.604.026	-4.121.415	-10.494.192	-10.127.109	-13.319.052
-DIŞ BORÇ KULLANIMI	463.331	596.225	1.732.661	4.221.670	8.744.637	7.213.778	28.221.291	15.268.842
3. İÇ BORÇ/ALACAK (NET)	1.859.399	3.098.086	6.227.119	11.689.599	11.628.141	35.237.178	19.261.955	28.658.514
4. STOK DEĞİŞİM FONU	-171.563	-394.055	-592.182	-1.076.796	-1.114.043	-2.866.349	-1.908.179	-959.291
VIII. FİNANSMAN GEREĞİ	1	0	2	1	-1	-1	0	0
BORÇLANMA GEREĞİ	1.294.435	2.258.729	5.016.903	12.149.118	14.796.080	28.926.635	34.886.803	31.118.619
KKBG/GSMH (Yüzde)	8,6	7,7	9,4	15,5	11,8	16,4	12,8	8,7

Kaynak:DPT.

- Devlet borçlanma senetleri yoluyla gerçekleştirilen iç borçlanma
- Merkez Bankasının mali nitelikli işlemleri yoluyla finansman yöntemi ya da para basımı
- Dış borçlanma

KKBG'nin karşılanması amacını taşıyan finansal nitelikli faaliyetlerin kuruluş bazında ayrıştırılması aynı zamanda kullanılan kamu kesimi tanımını ortaya koymaktadır. Toplam Kamu Kesimi merkezi devlet (konsolide bütçe), mahalli idareler, tasarrufçu ve işletmeciler KİTler, sosyal güvenlik kuruluşları, bütçe dışı fonlar ve döner sermaye idarelerinden müteşekkildir¹⁴. Merkez Bankası KKGD kapsamından hariç tutulmaktadır¹⁵. Dolayısı ile yürürlükte bulunan mali istatistik sisteminin SHM'ye aktardığı en temel problemlerden birisi, özel kesimin Merkez Bankası ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonundan (TMSF) izole edilememesidir¹⁶.

KKGD'nden başlayarak daha işlevsel ve geliştirilmiş kamusal hesap ve göstergelerin üretilmesi için aşağıda sıralanan hedefler gerçekleştirilmelidir:

- Kamu açıklarının hesaplanmasında genel fiyat seviyesi ve döviz kurlarındaki hareketlerin dikkate alınması

¹⁴ 1999-2001 döneminde Uluslararası Para Fonu (UPF) ve Dünya Bankası tarafından desteklenen yapısal reform programları sonucunda, tasarrufçu KİTler KİT sisteminden çıkarılmış, bir çok bütçe dışı fon kaldırılmış ya da merkezi bütçeye devredilmiş ve İşsizlik Sigortası kurularak kamu hesapları döner sermaye işletmelerini ve İşsizlik Sigortası Fonunu kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

¹⁵ Merkez Bankası mali nitelikli ya da kamu hizmeti niteliğinde birçok faaliyet yürüttüğünden, kamu otoritesinin özel piyasalar üzerindeki gerçek pozisyonunu hesaplamak amacıyla Konsolide Kamu Kesimi Genel Dengesi üretilmeli ve ilk etapta TMSF'nin de bu tanımlamaya dahil edilmesi ve ayrıca bağımsız bütçeli kuruluşların kamu hizmeti niteliğindeki faaliyetleri için de bir eklemleme yapılması kişisel olarak zorunlu görülmektedir.

¹⁶ Ayrıca UPF, özelleştirme gelirleri ve net borç verme kalemlerinde olduğu gibi KKBG göstergesini kullanırken birtakım uyarlamalar yapmaktadır. Net borç verme kalemi hem bir politika tercihinin sonucu olarak değerlendirildiği hem de borcun üzerindeki faizin çoğunlukla piyasa faizlerinin çok altında belirlenmesi ve geri ödemelerin neredeyse hiç dönmemesi vb. nedenlerle; KKGD'nde yer aldığı çizgi altı pozisyonundan çizgi üstüne çıkarılmaktadır. KKGD'de gelir kalemi olarak ele alınan özelleştirme gelirleri ise; mali nitelikli olmayan bir varlığın satılması yoluyla kazanıldığı için UPF tarafından bir finansman kalemi olarak değerlendirilmektedir.

- Kamu sektörü borçlanma gereğine çizgi altı işlemlerden yola çıkarak ulaşmayı hedefleyen yeni bir yaklaşım geliştirilmesi
- Kamu kesiminin Konsolide Kamu Kesimi adı altında Merkez Bankası ve TMSF'nin dahil edildiği daha gerçekçi ve kapsamlı bir tanımının yapılması, diğer taraftan bu şekilde milli istatistik hesapları düzleminde özel kesimin kamu sektöründen tamamen ayrıştırılması
- Kamu maliyesi göstergelerinin bütüncül bir yaklaşımla Kamu Maliyesi İstatistikleri (KMİ) ve Avrupa Muhasebe Standartlarına (AMS)¹⁷ uyumunun sağlanması.

Çalışmanın bu bölümünde, milli ekonomi çapındaki iktisadi ve sosyal etkileşimi özetleyen SHM'ye doğru ilk adımda; bir taraftan kamu maliyesi hesaplarında sistem içi bazı düzenlemeler yaparken; diğer taraftan kamu maliyesi istatistikleri ile diğer milli hesap sistemleri arasındaki kritik bağlantıların kurulması amaçlanmaktadır¹⁸.

Aşağıda KKGD çerçevesinin ve KKBG gibi bazı önemli göstergelerin yapısı sunulmakta ve ilgili cebirsel hesaplar parentez içinde verilmektedir.

I. Gelirler	(IA+IB+IC)
A. Vergi Gelirleri.....	(a+b)
a. Vasıtasız Vergiler	
b. Vasıtalı Vergiler	
B. Vergi Dışı Normal Gelirler	
C. Faktör Gelirleri (net)	

¹⁷ General Finance Statistics (GFS) ve European Standards of Accounting (ESA).

¹⁸ Kamu istatistik ve hesap sisteminin GFS ve ESA ile uyumlaştırılması konusunda çalışmalar uzun yıllardır süregelmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği süreci çerçevesinde bu çalışmalar daha da hız kazanmıştır.

II. Harcamalar.....(IIA+IIB+IIC+IID+IIE+IIF)

A. Sosyal Fonlar (net)

B. Cari Transferler (net)

Bilgi: Kamu Harcanabilir Geliri¹⁹ (I-IIA-IIB)

C. Cari Giderler

Bilgi: Kamu Tasarrufu.....(I-IIA-IIB-IIC)

D. Kamu Yatırımı

Bilgi: Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı.....(I-IIA-IIB-IIC-IID)

E. Sermaye Transferleri (net)

F. Stok Değişim Fonu²⁰

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği.....(II-I)

III.Finansman²¹

A. Konsolide Bütçe Finansmanı

B. KİTler (Özelleştirme Kapsamı Dahil)

C. Mahalli İdareler

D. Sosyal Güvenlik Kuruluşları (SGK)

E. Bütçe Dışı Fonlar (BDF)

F. Döner Sermaye İdareleri

G. İşsizlik Sigortası Fonu

¹⁹Standart DPT formatında, Kamu Harcanabilir Geliri (KHG) netleştirme sonrası kamu gelirlerinin toplamı olarak ifade edilmekte bu çalışmada ise ufak bir gösterim farkıyla harcama bloğunda yer almaktadır. Sosyal fonlar ve cari transferler kaleminin eksi bakiye vermesinden dolayı harcama hesapları olarak değerlendirilmeleri, KHG'nin harcama bloğunda gösterilmesi sonucunu doğurmuştur.

²⁰DPT tanımlı KKGD'ne göre, stok değişim fonu finansman kalemleri arasında yer almasına rağmen bir harcama niteliğinde düşünülüp borçlanma gereğine ilave edilmektedir.

²¹ Finansman bölümü kamu kesiminin kurumsal ayrımına göre alınmıştır.

Dikkat edilirse KKGD'indeki bazı kalemler *net* kelimesiyle açıklanmışlardır. Söz konusu ifade, ilgili hesabın göz ardı edilemeyecek oranda aynı hesabın gider kalemleriyle netleştirmeler içerdiğini ve dolayısı ile brüt mali büyüklüğü yansıtmadığını belirtmektedir. Bu sebeple *Faktör Gelirleri*, *Sosyal Fonlar* ve *Cari Transfer* kalemleri, SHM matrisi için en temel girdilerden birisi olan kamu kesimi genel dengesi hesaplarının bazı eksikliklerinin giderilmesi ve geliştirilmesini amaçlayan bu bölümünün odak sahası durumundadırlar. Bu nokta, hatalara karşı bağımsızlık ve geçerlilik derecesi yüksek SHM'lerin üretilmesinde o denli önemlidir ki, aksi halde ekonominin havuzundaki toplam kamu kesimi hacmi, 1996 ve 2003 yılları arasında GSYİH'ya oran olarak yüzde 5 ile yüzde 12 bandında değişen oranlarda küçük gösterilmiş olacaktır. Ancak bu sayede, politikaların sonuçları kadar ekonominin tüm sahasındaki toplam dalgalanmaları ve uyarlanmaları hesaplayan genel denge etkileri gerçekçi bir biçimde analiz edilebilecektir.

3.2. SOSYAL FONLAR KALEMİNİN DÜZELTİLMESİ VE SOSYAL GÜVENLİK KURULUŞLARI

KKGD hesaplarındaki sosyal fonlar kalemi, sosyal güvenlik kuruluşlarının toplam prim gelirleri ile bütçe transferleri ve yatırım öncesi sosyal güvenlik harcamaları arasındaki farka eşittir. Bir başka ifadeyle, kamu sektörünün sürekli nitelikteki *cari sosyal güvenlik faaliyetlerinden*²² kaynaklanan mali açık ya da fazla KKGD'ndeki *Sosyal Fonlara* eşittir.

Sosyal fonlar, bütün sosyal güvenlik kuruluşlarını kapsamakta dolayısı ile kapsam Emekli Sandığı, Bağ-Kur, Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ve İşsizlik Sigortasından oluşmakta ve bu kuruluşlar arasındaki transferler

²² Faktör gelirleri ve yatırım harcamalarına karşın sosyal güvenlik havuzuna bütçeden aktarılan cari transfer rakamları, sosyal fonlar kalemi ile sosyal güvenlik açığı kavramları arasındaki geçişi tamamlamaktadır.

sosyal fonlara ulaşırken gelir ve gider kalemlerinden çıkarılmaktadır. Sosyal fonların sosyal güvenlik kuruluşlarının gelir ve giderlerini netleştirerek vermesi, istatistiksel olarak sosyal güvenlik faaliyetlerinin hem kaynak hem de harcama tarafında ekonomi içindeki ağırlığınının gerçekte olduğundan küçük gösterilmesine yol açmaktadır.

Söz konusu problemi çözmek için gerekli düzeltmeler Tablo 5' te özetlenmektedir. Kurumsal bazda sosyal güvenlik kuruluşlarına ait gelir ve giderlerinin brüt tutarlarına ulaşılmıştır. Ayrıca SHM detaylarına paralel olarak sosyal güvenlik sistemi toplam yükünün üretim faktörleri toplulaştırılmış işgücü ve sermaye üzerindeki yansımaları belirlenmiştir.

Sonuçta iki temel noktayı vurgulamakta yarar görölmektedir. Tablo 5, *Denge* kaleminin işaret ettiğı üzere KKGD hesaplarında izlenen *Sosyal Fonlar*, net bazda ve cari nitelikli sosyal güvenlik gelir fazlası ya da açığını belirtmektedir. Örneğın 1996 yılında sosyal güvenlik kuruluşların ekonomiye saldıkları toplam sosyal güvenlik prim yükü 537.167 milyar TL iken toplam sosyal güvenlik harcamaları 804.063 milyar TL olmuş ve KKGD'ne giren *Sosyal Fonlar* hesabı gelir eksi gider -266.896 milyar TL olarak gerçekteleşmiştir. KKGD mantığı içinde bu tutarı sosyal güvenlik kuruluşlarının kamu kesimine net fayda-maliyeti olarak düşünmek mümkün olsa da, makro ekonomik ve sosyal etkileşimin gerçekte bir biçimde ortaya çıkarılması ancak brüt gelir gider hesaplarının kullanılmasıyla sağlanabilecektir. Bu nedenle SHM'nin temel aldığı sosyal güvenlik kuruluşları ile kamu kesiminin ve özel ekonominin bağlantı noktası brüt tutarlar üzerine bina edilmiş ve 537.167 milyar TL'lik gelir ve 804.063 milyar TL'lik gider muhasebeleştirilmiştir.

TABLO:5-SGKlar ve Bazı Aİtkalemler

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
SOSYAL GÜVENLİK TOPLAM PRİMLERİ	537.167	1.223.522	2.366.976	4.139.456	7.181.822	11.036.663	16.558.828	23.592.480
BAĞ-KUR	41.790	126.012	214.814	402.963	628.879	1.155.379	1.884.811	2.731.624
SSK	280.821	640.923	1.254.108	2.246.165	4.402.160	6.158.198	9.597.501	13.613.000
EMEKLİ SANDIĞI	214.556	456.587	898.054	1.490.328	1.912.217	2.945.213	4.318.699	6.222.668
Sosyal Güv. Primleri	214.556	456.587	733.054	1.301.328	1.657.217	2.530.213	3.818.699	5.498.116
Ek Alacaklar			165.000	189.000	255.000	415.000	500.000	724.552
İŞSİZLİK SİGORTASI					238.566	777.873	757.817	1.025.188
SOSYAL GÜV. KUR. HARCAMALARI	804.063	1.894.772	3.620.648	6.509.574	9.592.944	15.343.193	25.395.730	37.566.120
BAĞKUR	89.826	292.499	622.310	1.000.702	1.508.102	2.323.292	3.945.629	6.881.485
SSK	459.898	1.025.755	1.898.640	3.475.993	5.084.252	8.163.028	13.305.799	19.329.387
EMEKLİ SANDIĞI	254.339	576.518	1.099.698	2.032.879	3.000.590	4.856.873	8.089.302	11.200.248
İŞSİZLİK SİGORTASI					0	0	55.000	155.000
<i>DENGE</i>	<i>-266.896</i>	<i>-671.250</i>	<i>-1.253.672</i>	<i>-2.370.118</i>	<i>-2.411.122</i>	<i>-4.306.530</i>	<i>-8.836.902</i>	<i>-13.973.640</i>
ÇALIŞANLARIN PAYI	209.311	463.529	838.271	1.496.408	2.618.106	3.880.202	5.836.935	8.301.647
SSK	117.358	267.848	524.105	938.696	1.839.709	2.573.575	4.010.896	5.689.015
EMEKLİ SANDIĞI	91.953	195.680	314.166	557.712	710.236	1.084.377	1.636.585	2.356.335
İŞSİZLİK SİGORTASI					68.162	222.249	189.454	256.297
İŞVEREN PAYI	327.856	759.993	1.528.705	2.643.048	4.563.716	7.156.461	10.721.893	15.290.833
BAĞKUR	41.790	126.012	214.814	402.963	628.879	1.155.379	1.884.811	2.731.624
SSK	163.463	373.075	730.003	1.307.469	2.562.451	3.584.623	5.586.605	7.923.985
EMEKLİ SANDIĞI	122.603	260.907	583.888	932.616	1.201.981	1.860.836	2.682.114	3.866.333
İŞSİZLİK SİGORTASI					170.404	555.624	568.363	768.891

Kaynak: DPT verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

İkincisi, sosyal güvenlik prim yükünün temel üretim faktörleri işgücü ve sermaye üzerine dağılımı saptanmıştır. Bu bakımdan Tablo 5 *İşgücü Payı* sosyal güvenlik sisteminin emek sınıfına olan yükünü cari fiyatlarla ve sosyal güvenlik kuruluşları bazında ortaya koymaktadır. Tablonun hazırlanmasında kullanılan ortalama toplulaştırılmış prim oranları, DPT yetkilileriyle yapılan müteaddit görüşmeler neticesinde elde edilmiş ve yıllar boyunca aksi belirtilmediği müddetçe 2000-2001 yıllarındaki prim oranı yapısının geriye doğru sabit olduğu varsayılmıştır. Bu yöntemle, SSK 33,5 puanlık toplam prim yükünün 14 puanını işgücünden toplarken; Emekli Sandığı 30 puanın 15 puanını ve İşsizlik Sigortası ise 7 puanlık prim yükünün 2 puanını işgücü üzerinden elde etmektedir. İşsizlik Sigortasındaki 2 puanlık devlet katkısı işverenlerin prim yüküne dahil edilmiştir²³. Serbest meslek erbabının sosyal güvenlik kuruluşu olan Bağ-Kur primleri ve diğer sosyal güvenlik kuruluş primlerinin geriye kalan kısmı işverenlerin sosyal güvenlik sistemi prim yükünü meydana getirmektedir.²⁴

3.2.a. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının SHM'ye Entegre Edilmesi

Önceki bölümde belirtildiği gibi, SHM'de kamu bloğu ana birim ve sosyal güvenlik kuruluşları ise sosyal güvenlik faaliyeti akımlarının kanalize edildiği yardımcı birim olarak tasarlanmıştır. SHM birleştirilmiş kamu kesimi hesaplarında, üretim faktörlerinin gerçekleştirdiği sosyal güvenlik prim ödemeleri, *Dolaysız Gelirler*²⁵ başlığı altında yer alırken, sosyal güvenlik harcamaları ise *Transfer Harcamaları* bölümüne dahil edilmektedir. SHM'nin analitik kurgusundan kolaylıkla takip edileceği gibi, matrisin *İşgücü* hesabı vasıtasıyla emek sınıfı sosyal güvenlik katılım payı ödeyecek ve *Firmalar* hesabı yoluyla da işverenlerin sosyal güvenlik sistemine olan katkıları muhasebeleştirilecektir. Sosyal Güvenlik Kuruluşları gelir ve giderleri

²³ 2000-2001 yıllarında prim katkı oranları şöyledir: Çalışanlar 2 puan, devlet 2 puan ve işverenler 3 puan..2002 yılında katkı oranları birer puan indirilmiştir.

²⁴ Daha detaylı bir çalışma elbette ki sosyal güvenlik sistemi veritabanının geçerlilik ve doğruluk derecesini artıracaktır; ancak bazı varsayımlarla öngörülen yapısal durumu ciddi bir biçimde değiştirmeyecektir.

²⁵ Bkz. Bölüm 3.5.a. Dolaysız Gelirler.

arasındaki fark ise ana birim kamu sektörü tarafından sosyal güvenlik çatısı altındaki kuruluşlara yapılan transferlerle kapatılacak; buna mukabil herhangi bir gelir fazlası kamu harcanabilir gelirine eklenecektir.

3.3. FAKTÖR GELİRLERİ KALEMİNİN DÜZELTİLMESİ VE FAİZ HARCAMALARI

KKGD'deki tanımı itibarıyla, *Faktör Gelirleri* kapsam altındaki kamu kuruluşlarının sahip oldukları üretim faktörleri özellikle kamu sermayesi ile ilişkilendirilebilecek net gelirlerini ifade eder. Kamu kuruluşları ve iktisadi teşekkülleri kar ve faiz neması kazandıkları gibi, zararlara ve faiz ödemelerine maruz kalmaktadırlar. KİTler, Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Bütçe Dışı Fonların faktör gelirleri muhasebeleştirilirken ilgili kuruluşların faktör giderleri ile netleştirilerek kaydedilirler. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının gelir ve gider kalemlerinin KKDG'de yer alan net tutarlarını brüt hale getirilmesindeki mantığa paralel olarak bu adımda

- KKDG *Faktör Gelirlerinin* faiz giderlerinden temizlenmesi
- Bu faiz ödemelerinin harcama bloğunda genel bir faiz hesabına devredilerek birleştirilmesi

yoluna gidilecektir.

3.3. a. Kamu Sektörü Faiz Gelirlerinin SHM'ye Entegre Edilmesi

KİTlerin, SGKler ve BDFlerin faiz ödemeleri sonrası net faktör gelirleri toplamı 1996 yılı için 669.095 milyar TL'dir. SHM'de kamu kesiminin firmalar üzerinden kazandığı faiz giderleri öncesi brüt faktör gelirleri ise bu rakama KİTlerin, SGKların ve BDFların faiz giderleri 182.058 milyar TL'nin eklenmesiyle toplamda 851.153 milyar TL olarak bulunacaktır. Faktör Gelirlerini brütleştirmekte kullanılan yukarıdaki faizler ise Yurtiçi Bankalara

yapılan iç borç ya da Dış Alem hesabının ilgili satırına kamunun dış borç faiz ödemesi olarak yazılacaktır.

3.4. KAMU SEKTÖRÜ CARİ TRANSFERLERİNİN DÜZELTİLMESİ VE SHM'YE ENTEGRE EDİLMESİ

KKGD'de *Cari Transferlerin* büyük bir kısmı merkezi bütçenin -ve de mahalli idarelerin- faiz ödemelerinden oluşmaktadır. Geriye kalan kısım ise temelde hanehalkları ya da firmalara yapılan transfer harcamalarından meydana gelmektedir. Çalışmanın bu noktasında tanımlanan cari transferler SHM kurgusu içerisinde toplam kamu sektörü (Kamu Sektörü+SGKler) bazında, SGKların sosyal güvenlik harcamaları ve KİTler, SGKler ve BDFlerin faiz harcamalarının KKG D Cari Transfer kalemine eklenmesiyle hesaplanacaktır.

Tablo 6, toplam faiz ödemelerinin bütçe türlerine göre dağılımını finansal kaynakların coğrafi niteliği ile beraber vermektedir.²⁶

Sonuçta, 1996 yılı için KKG D'nde 1.998.732 milyar TL olarak yer alan cari transferler faktör gelirlerinin brütleştirilmesi için harcama bloğuna aktarılan 182.058 milyar TL'lik faiz harcamaları ve 803.763 milyar TL'lik sosyal güvenlik harcamalarının toplanmasıyla 2.974.553 milyar TL'ye yükselmiştir.

²⁶ KİTlerin dış faiz ödemeleri Merkez Bankası ödemeler dengesi hesaplarında yer alan KİT dış faiz ödemeleri hesabını izlemeye zorlanmış ve bu kısmı toplam KİT faiz ödemelerine tamamlayan miktar iç borç faizi olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan, BDFlerin faiz maliyeti, Zorunlu Tasarruf Faizlerini içermemektedir.

TABLO:6-Toplam Kamu Kesimi Faiz Yüğü*

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
TOPLAM KAMU FAİZ ÖDEMELERİ	1.727.986	2.613.294	6.763.371	11.967.730	21.904.234	43.205.766	54.124.903	61.420.737
DIŞ BORÇ FAİZLERİ	224.779	389.639	695.621	1.151.212	2.059.032	4.354.994	5.782.235	6.624.215
İÇ BORÇ FAİZLERİ	1.503.207	2.223.655	6.067.750	10.816.518	19.845.202	38.850.772	48.342.668	54.796.522
KONSOLİDE BÜTÇE FAİZ ÖDEMELERİ	1.497.401	2.277.917	6.176.595	10.720.840	20.439.862	41.062.226	51.870.658	59.100.000
DIŞ BORÇ FAİZLERİ	168.314	299.950	547.081	896.218	1.648.000	3.567.925	5.063.621	5.890.000
İÇ BORÇ FAİZLERİ	1.329.087	1.977.967	5.629.514	9.824.622	18.791.862	37.494.301	46.807.037	53.210.000
KİT SİSTEMİ FAİZ ÖDEMELERİ	115.819	171.671	244.313	720.817	778.047	1.072.632	801.181	656.019
DIŞ BORÇ FAİZLERİ	27.684	45.429	65.530	113.164	192.739	352.201	305.433	267.660
İÇ BORÇ FAİZLERİ	88.135	126.242	178.783	607.653	585.308	720.431	495.748	388.359
SGK FAİZ ÖDEMELERİ	27.446	6.605	48.799	49.056	67.093	3.041	95	19
DIŞ BORÇ FAİZLERİ	0	0	0	0	93	16	95	19
İÇ BORÇ FAİZLERİ	27.446	6.605	48.799	49.056	67.000	3.025	0	0
BDF SİSTEMİ FAİZ ÖDEMELERİ	38.793	79.450	158.591	191.683	156.248	110.775	570.250	633.741
DIŞ BORÇ FAİZLERİ	9.370	13.200	28.981	27.696	33.007	52.015	59.998	54.153
İÇ BORÇ FAİZLERİ	29.423	66.250	129.610	163.987	123.241	58.760	510.252	579.588
MAHALLİ İDARELER FAİZ ÖDEMELERİ	48.527	77.651	135.073	285.334	462.984	957.092	882.719	1.030.958
DIŞ BORÇ FAİZLERİ	19.411	31.060	54.029	114.134	185.194	382.837	353.088	412.383
İÇ BORÇ FAİZLERİ	29.116	46.591	81.044	171.200	277.790	574.255	529.631	618.575

* :Döner Sermayeli idarelerin faiz harcamaları ihmal edilebilir düzeylerde seyrettiği için SGK dış faizleri olarak gösterilmiştir.

Kaynak: DPT verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

SHM'de, SGKler dahil toplam kamu sektörü hesabı, yukarıda hesaplanan miktarı hanehalkları, firmalar, yurtiçi bankalar ve dış alem arasında transfer nitelikli harcamaları için kullanacaktır. Bu biçimde hanehalkları, ana birim kamu sütunundan sosyal transferler elde ederken yardımcı birim SGK hesabından da sosyal güvenlik harcamalarına ilişkin ödemeleri alacaklardır. Diğer taraftan devlet firmalara üretim teşvikleri sağlamakta ve bu bağlantı KKGİ ile input-output tablolarının ve milli gelir hesaplarının eklemlenme noktalarından birini oluşturmaktadır.

Ancak 1996 input-output tablosu tanımlarına göre üretim teşvikleri KİT sisteminin operasyonel açıklarını karşılamak için konsolide bütçe ve diğer yollarla KİTlere aktarılan kamu sermayesinin bir gösterge olarak kullanılmasıyla bulunmuştur. 1998 I-O tablosunun hazırlanmasında da aynı yöntem kullanılmıştır.

Söz konusu tanımlar esasen KMI ve AMS ile uyumludur. Nitekim KMI “ *Teşviklere kamunun izlediği iktisadi ve sosyal politikaların bir gereği olarak kamu iktisadi teşekküllerinin üretim faaliyetleri esnasında mal ve hizmet fiyatlarını ortalama üretim maliyetlerinin altında tutmaları sonucunda yüz yüze kaldıkları kayıpların karşılanması için bu kuruluşlara (kamu kaynaklarından) yapılan transferler de dahildir. Ancak bu kayıplar iki yıl ya da daha fazlası bir zaman dilimi süresince birikimli olarak meydana gelmiş ise, böylesi kayıplar için aktarılan sermaye diğer (genel) sermaye maliyeti adlı bir hesaba kaydedilir.*”²⁷ demek suretiyle KİTlere yapılan transferlerin cari nitelikli olduğu müddetçe teşvik kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmektedir.

Bununla birlikte SHM mantığı KİTlerin özel sektör firmalarından ayrıştırılmasını gerektirmektedir. Türkiye gibi nakit esaslı bütçe sistemleri uygulayan ülkelerde özellikle mahsup bazlı teşvik politikalarının maliyetlendirilmesi ancak detaylı ve uzun çalışmalar neticesinde mümkün

²⁷General Finance Statistics Manual: page 61. IMF. 2001.

olabilecektir. Türkiye için konu hakkında yeterli sayıda çalışmanın bulunmaması, birtakım varsayımlar kullanmayı zorunlu kılmaktadır. Sonuçta, input-output tabloları ve gelir yöntemiyle milli hasıla istatistiklerinin hazırlanmasında temel alınan varsayımları izleyerek, KİTlere aktarılan sermaye giderleri devletin özel kesime sağladığı üretim teşviklerinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir²⁸.

SHM'nin diğer hesaplarından yerleşik bankalar, kamu sektöründen iç borç faiz geliri alırken; dış alem ise devletten dış borçlanma senetleri üzerinden faiz neması elde edecektir. Ödemeler dengesi bağlanırken, dış borç faiz ödemeleri büyüklük olarak DPT kaynaklı KKGD hesaplarını esas almaya zorlanmıştır.

Yukarıdaki düzenlemeler ve varsayımlar ışığında, firmalar, yerleşik bankalar ve dış alem hesapları kamu sektörü sütununda kapatılmış durumdadır ve hanehalklarına yapılan devlet transferleri toplam harcamalardan artık olarak bulunmaktadır. Bu yöntemle hanehalkları, firmalar, yurtiçi bankalar ve dış alem gibi kuruluş ve hesaplara aktarılan kamu transferlerinin tamamıyla cari nitelikli transferlerden oluştuğu kabul edilmekte, sermaye transferleri ve stok değişim fonu kapsam alanı dışında tutulmaktadır. Esasen makro ekonomik açıdan KKDG'yi SHM'ye bağlayan KKBG değil kamu tasarruf-yatırım farkıdır.

3.5. GELİR HESAPLARININ DÜZENLENMESİ

SHM oluşturulurken, *Dolaysız Gelirler* sosyal güvenlik prim yükü, firmalar üzerinde kaldığı varsayılan kamu kesimi faktör gelirleri ve kurumlar vergisi ile; hanehalklarının yüklendiği varsayılan gelir vergisi ve vergi dışı normal gelirler olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kamu otoritesi mal ve hizmet

²⁸ Hemen vurgulamak gerekir ki, teşvik sisteminin maliyetlendirilmesi, özellikle dolaylı nitelikli kamu transferlerinin tahakkuk bazlı tam bir ölçümü yapılmaya kadar sürüncemede kalacak bir konudur. Bu doğrultuda ciddi çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Üretim, satış ve ithalatından dolaylı vergiler toplamaktadır. Kamu kesimi gelirleri konusundaki temel ayrıştırma aşağıda sunulmaktadır:

A. Dolaysız Gelirler

a. Sosyal Güvenlik Sistemi Prim Gelirleri

b. Firmalar zerine Yansıyan Gelirler

Kamu Kesimi Brüt Faktör Gelirleri

Kurumlar Vergisi

c. Hanehalkları zerine Yansıyan Gelirler

Gelir Vergisi (cret stopajları dahil)

Vergi Dışı Normal Gelirler

B. Dolaylı Gelirler

a. Üretim Faaliyetlerinden Alınan (retim Vergileri)

b. Mal ve Hizmet Vergileri

Satış Vergileri

İthalat Vegileri

3.5.a. Dolaysız Vergiler

nceki kısımda açıklandığı gibi temel üretim faktörleri işgücü ve sermayedarların katlandıkları sosyal güvenlik sistemi katılım payları, deyiciler açısından doğrudan bir maliyet olarak değerlendirilmektedir.

Firmalar kamu sektörüne *brüt* faktör gelirleri ve kurumlar vergisi aktarmaktadırlar. Burada önemli bir nokta, KKGD hesaplarında gösterilen Vasıtasız Vergiler alt başlıkları olan Gelir ve Kurumlar Vergisi kalemlerinin konsolide bütçe ve diğer kamu kuruluşları bazında bir ayrımılaştırmasının bulunmaması sorunudur. Sadece konsolide bütçe istatistikleri bu konuda yeterli bilgi sağlamakta ve elinizdeki çalışmada bu veriler esas alınmaktadır. Konsolide bütçe vasıtasız vergi gelirlerinin toplam kamu sektörü vasıtasız vergi gelirlerine oranı, bu bütçe türlerince kaydedilen gelir vergilerinin

birbirine oranına eşit kabul edilecektir.²⁹ Sonuçta 1996 yılının 978.878 milyar TL'lik kamu kesimi toplam vasıtasız vergi büyüklüğü; 764.550 milyar TL'si gelir ve kalan 214.298 milyar TL'si kurumlar vergisi olmak üzere ayrıştırılmıştır.

Hanehalkları ise SHM'de gelir vergisi ve vergi dışı normal gelirlerin kamu gelir hesaplarına ödeyicisi durumdadırlar. Bu çalışmada hanehalkları ve kamu sektörü ilişkisinin SHM düzlemindeki izdüşümü iki odak noktası meydana getirmektedir:

- Gelir vergisi işgücü ücret stopajlarını içermekte dolayısı ile işgücünün hanehalklarına aktardığı fonlar sosyal güvenlik prim ödemeleri sonrası -fakat gelir vergisi öncesi- bir büyüklüğü yansıtmaktadır.
- Standart bir SHM kurgusunda servet vergilerinin hanehalkları toplam vergi yüküne eklenmesi gerektiği düşünülebilir. Bununla birlikte KKGD ve SHM uyumlaştırılması sırasında göz önüne alınan ilkelerden birisi de veritabanlarının tutarlılığına azami ölçüde dikkat edilmesidir. KKGD'deki tasarruf-yatırım açığını değiştirmemek ve SHM hesaplarıyla KKGD hesapları arasında karşılaştırılabilirlik sağlamak amacıyla servet vergisi sermaye transferlerindeki olağan yerinde tutulmuştur.

3.5.b. Dolaylı Vergiler

²⁹ Konsolide Bütçe, Mahalli İdareler ve BDFlerin kurumlar vergisi payları kamu kesimi vergileri olarak toplulaştırılırken, KİTlerin negatif kurumlar vergi büyüklükleriyle düzeltilmektedir. KKGD ve SHM uyumu konusunda ciddi katkılar sağlamakla birlikte, bu çalışmanın göz ardı etmek zorunda kaldığı alanlardan bir tanesi, konsolide bütçedeki kurumlar vergisi tanımının yürürlükteki vergi sistemince tahsil edilen gerçek kurumlar vergisi niteliğine sahip bazı vergi kalemlerini kapsamaması sorunudur. Meslek Erbabınca Ödenen Vergiler, Beyana Dayanan Vergiler ve Geçici Vergi kalemleri için daha ince bir çalışmanın yapılması gerekmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki Meslek Erbabınca Ödenen Vergiler, Ulusal Hesaplar Sistemince (UHS) kurumlar vergisi kapsamına girmemektedir.

Üretici sektörler üretim faaliyetleri sırasında devlete üretim vergileri öderlerken, devlet ayrıca üretilen bu mal ve hizmetlerin sevki, pazarlanması, satışı ve ithalatı gibi çeşitli aşamalarda da satış ve ithalat vergisi olarak gruplanabilecek bir dizi vergi almaktadır.

Vasıtalı Vergiler kalemi, konsolide bütçede altkalemleri ile detaylandırılmış iken, konsolide bütçe dışı diğer kamu sektörü için herhangi bir ayırıştırma imkanı mevcut değildir. Dolayısı ile KKG'de yeralan Vasıtalı Vergiler üretim, satış ve ithalat vergileri gibi altkalemleri içeren konsolide bütçe vasıtalı vergi gelirleri ve böyle bir detaya sahip olmayan diğer kamu sektörü vasıtalı vergi gelirlerinin toplanmasıyla oluşmaktadır. Vasıtasız vergilerde yukarıda kullanılan sisteme benzer bir yöntemle bu alt kalemlere yaklaşık olarak da olsa ulaşılması gerekmektedir ki; bu konu aynı zamanda input-output tablosu istatistikleri ile bağlantılıdır.

Kutu 1. bahse konu hesaplama sürecinde izlenmesi gereken yolu özetlemektedir. Faydalanılan yöntem, vasıtasız vergilerin gelir ve kurumlar vergisi alt kalemlerine ayırıştırılmasında kullanılan yöntemin bir benzeridir. Konsolide bütçe vergi yapısı temel referans noktası olarak düşünülmekte ve ilgili vergilerin bütçe tiplerine dağılım (pay) oranları, vergi yapısında herhangi bir değişiklik meydana gelmediği sürece zaman içinde sabit kabul edilmektedir. Bu yöntemde konsolide bütçe bünyesi, izlenen vergi yapısının çekirdeğini oluşturur ve çekirdeğin kendi etrafındaki bütüne ulaşılmasını sağlar.

Kutu 1. Dolaylı Vergi Altkalemlerinin Uyumlaştırılması

Input-Output Tablosu

1. İlgili yıl için yayınlanmış bir input-output tablosu mevcut ise gerçekleşen üretim, satış ve ithalat vergi yapısını aynen al (Vasıtasız Vergilerin KKG'de ile uyumlu olmasına dikkat et)
2. Değilse ayırıştırma alt kutusuna geç:

Ayrımlaştırma Alt Kutusu

1. En son yayınlanmış input-output tablosuna git; mal ve hizmet vergilerinin satış ve ithalat vergisi halinde alt gruplara ayrılmış verilere ulaş.
2. Satış ve ithalat vergilerinin konsolide bütçe ve diğer kamu kesimi arasında paylaşır (Diğer kamu kesimi vergi payları, toplam vergi hasılası ile konsolide bütçe tarafından kaydedilen vergiler arasındaki mesafeden oluşmaktadır).³⁰
3. Konsolide bütçe ve diğer bütçe türleri toplamı arasında vergi kayıt oranını sabit tutacak bir biçimde ithalat vergilerini genişlet.
4. İlgili yıllarda vergi oranlarındaki yapısal değişiklikleri sisteme yansıt.
5. Satış vergileri için yukarıdaki prosedürü aynen tekrarla.
6. Toplam dolaylı vergilerden satış ve ithalat vergilerini çıkararak üretim vergisini artık olarak bul.
7. Milli gelir istatistiklerini (katma değer ya da gelir yöntemiyle milli hasıla) yukarıda hesaplanan vergi büyüklükleri ve yapısını aynen izleyecek şekilde uyarla.
8. Nihai tahmini vergi yapısını tahmini input-output tablolarına taşı.

Örneğin İthalat Vergilerine, gümrük vergileri, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonunca (DFİF) ithalat üzerinden alınan primler, diğer BDFlerin ithalat prim gelirleri ve vergi payları, ulaştırma ve altyapı harçları (duty), pullar ve mahsup edilemeyen katma değer vergisinin toplanmasıyla ulaşılmaktadır³¹. 1996 yılı için mevcut input-output tablosundaki vergi hacmi ve yapısı veri kabul edilmekte, input-output tablosunun bulunmadığı diğer yıllar içinse bütçe türleri arasındaki vergi dağılım oranları input-output tablosuna referansla korunmaktadır. Dolayısı ile vergi yapısı tahmin tablosuna (Tablo 7) bakıldığında, 1997 yılında konsolide bütçe ithalat vergi kalemleri toplamı 123.622 milyar TL iken diğer kamu kesimince toplanan ithalat vergi paylarının; 1996 yılı bütçe tiplerine göre vergi paylaşım yapısını koruyabilmesi için 35.780 milyar TL olması gerekmektedir. Bu yöntem

³⁰ Söz konusu yöntemde kastedilen diğer kamu kesimi BDFler ve mahalli idarelerin birleşimidir.

³¹ Bkz. 1996 ve 1998 Yılları Input Output Tablosu Kılavuzu.

sayesinde, kullanılan birtakım varsayımların etkisini nötralize etmek amaçlanmaktadır. Çünkü

- Verginin toplam büyüklüğü yahut sektörel dağılımı kaydırılmamakta ve yalnızca bütçe türleri arasındaki vergi pay oranları yıllar içinde aksi belirtilmediği müddetçe sabit tutulmaya çalışılmaktadır.
- Halihazırda vergi hasılasının çok büyük bir kısmı konsolide bütçe tarafından gelir olarak kaydedilmektedir.

Bütçe türleri arasında vergi paylaşım yahut dağılım oranlarındaki değişiklikler dikkate alınmalıdır. Örneğin 2000 yılının sonundan itibaren birçok BDF ya tamamiyle kapatılmış yahut yürüttükleri hizmetler merkezi bütçeye devredilmiştir. Sonuç olarak, konsolide bütçenin fon gelirleri 2001 yılında 2.933.055 milyar TL'den 2002 yılında 1.961.079 milyar TL'ye düşmüştür.

GSYİH deflatör ve büyümesi kullanılarak değerlendirildiğinde BDF sisteminin yüzde 56,52 küçüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır. İkinci adımda bu oran dışsal bir şok olarak bütçe türleri arasındaki vergi paylaşım oranlarına empoze edilmektedir.

Nitekim vergi gelirleri dağılım tablosunda diğer kamu kesimi ve konsolide bütçe arasındaki paylaşım oranı 0,29'dan 0,13'e düşmüştür³².

³² Bu çalışmaya getirilecek önemli katkılardan birisi de vergi paylaşım oranlarının mercek altına alınmasıyla detaylı bir ayımlaştırmanın yapılmasıdır.

TABLO: 7- Konsolide Bütçe ve Diğer Kamu Vergi Payları

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
TOPLAM KAMU KESİMİ İTHALAT VERGİLERİ	80.085	159.402	227.005	308.351	497.891	492.870	669.535	1.001.275
KONSOLİDE BÜTÇE İTHALAT VERGİLERİ (A)	62.109	123.622	176.051	239.138	386.134	382.240	594.697	889.356
Mİ DOLAYLI VERGİ GELİRİ (B)	180.963	386.358	644.988	1.149.314	2.220.151	3.048.711	2.694.354	3.326.498
BDF DOLAYLI VERGİ GELİRLERİ (C)	153.083	415.502	557.414	630.420	1.174.991	2.042.396	294.449	0
DİĞER KAMU İTHALAT VERGİLERİ (D)	17.976	35.780	50.954	69.213	111.757	110.630	74.838	111.919
KONSOLİDE BÜTÇEYE ORANI (D)/A	0,29	0,29	0,29	0,29	0,29	0,29	0,13	0,13
DİĞER KAMUYA ORANI D/(B+C)	0,05	0,04	0,04	0,04	0,03	0,02	0,03	0,03
TOPLAM KAMU KESİMİ SATIŞ VERGİLERİ (KDV)	864.862	1.817.616	3.171.922	4.847.171	9.753.572	14.478.494	21.854.640	28.956.207
KONSOLİDE BÜTÇE SATIŞ VERGİLERİ (A)	743.026	1.561.562	2.725.083	4.164.334	8.379.554	12.438.860	20.400.201	27.029.154
Mİ DOLAYLI VERGİ GELİRİ (B)	180.963	386.358	644.988	1.149.314	2.220.151	3.048.711	2.694.354	3.326.498
BDF DOLAYLI VERGİ GELİRLERİ (C)	153.083	415.502	557.414	630.420	1.174.991	2.042.396	294.449	0
DİĞER KAMU SATIŞ VERGİLERİ (D)	121.836	256.054	446.839	682.837	1.374.018	2.039.634	1.454.439	1.927.053
KONSOLİDE BÜTÇEYE ORANI (D)/A	0,16	0,16	0,16	0,16	0,16	0,16	0,07	0,07
DİĞER KAMUYA ORANI D/(B+C)	0,36	0,32	0,37	0,38	0,40	0,40	0,49	0,58

Kaynak: DPT verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

SHM kamu gelirleri ve giderleri ile DPT tanımlı KKGD aşağıda karşılaştırılmalı olarak sunulmaktadır:

SHM Kamu Gelirleri

DPT tanımlı KKGD büyüklüğü

+Sosyal güvenlik işveren ve işgücü prim ödemeleri
+KİT, BDF ve SGK faiz harcamaları (kamu kesimi faktör ödemelerini brütletmek için)

SHM Kamu Giderleri

DPT tanımlı KKGD büyüklüğü

+KKGD Sosyal Fonlar kalemiyle ilişkili sosyal güvenlik harcamaları
-Sosyal Fonlar
+KİT, BDF ve SGK faiz harcamaları

DPT tanımlı KKGD ile karşılaştırıldığında SHM kamu tasarruf yatırım açığı ve KKGD rakamları aynen korunmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖDEMELER DENGESİ MUHASEBE SİSTEMİ İLE SHM'İN UYUMLAŞTIRILMASI: DIŞ DENGE

4.1. WALRASGİL ÖZDEŞLİKLER

Ödemeler dengesi muhasebe sistemi ile milli gelir ve fon akım (bütçe) istatistikleri arasında yakın bir ilişki söz konusudur.

Milli gelir ve milli üretim hesapları Keynesgil açılımın bir ürünü olarak değerlendirilmektedir³³. Milli gelir muhasebesi, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerle bu arzı maseden toplam talebin ilişkisini ortaya koyan bir hesap sistemidir. Toplulaştırılmış düzeyde makroekonomik dengeyi sağlayan özdeşlik geleneksel cebirsel formuyla:

$$(1) \quad Y \equiv C+I+X-M \quad ^{34}$$

şeklinde ifade edilmektedir. Bu milli gelir özdeşliğinden yola çıkarak iki temel özdeşlik daha üretilmektedir.

4.1.a Toplam Kaynak ve Toplam Harcama Denkliği

$$(2) \quad Y + (M-X) \equiv C+I \quad ^{35}$$

³³ Kazgan Gülten, (1999) .“Tanzimattan Yirmibirinci Yüzyıla Türkiye Ekonomisi”. Akdeniz Yay.

³⁴ C, I: Toplam (kamu+özel) tüketim ve yatırım (stok değişimi dahil);

X, M: Sırasıyla mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı

Y: Üretim (gelir)

³⁵ İç Kaynak + Dış Kaynak = Toplam Nihai Yurtiçi Talep.

Yukarıdaki özdeşlik yurtiçi nihai mal ve hizmet tüketimi ile stok dahil sermaye birikiminde kullanılacak kaynakların denk olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Eşitliğin sol tarafı toplam kaynakları, diğer tarafı ise toplam nihai yurtiçi talebi göstermektedir. Yurtiçi tüketim ve yatırım faaliyetlerinin artırılması ancak daha çok üretmekle yahut artan dış kaynak girişleri ile sağlanabilir.

4.1.b. Toplam Tasarruf ve Toplam Yatırım Denkliği

Tasarruflar (S) gelir (Y) ve tüketim (C) arasındaki doğrusal mesafe ile tanımlanırsa

$S \equiv Y - C$ ve 2 numaralı toplam kaynak harcama denkliğine yerleştirilerek

$$S + C + (M - X) \equiv C + I$$

$$(3.a.) S + (M - X) \equiv I$$

elde edilir. Üç numaralı özdeşlik bir ekonomideki sermaye birikimin kaynaklarını belirler ve yatırımların yurtiçi tasarruflar yoluyla karşılanamaması durumunda dış kaynaklara ihtiyaç duyulacağını ifade eder.

Yurtiçi tasarruf-yatırım açığının ancak cari dengede de açık vermek suretiyle yani dış kaynak kullanılarak kapatılabileceğini ise 3.b numaralı özdeşlikten izlemek mümkündür.

$$(3.b.) S - I \equiv (X - M)$$

k kamu ve ö özel sektörü karşılamak üzere, yukarıdaki özdeşlikte tasarruf ve yatırımlar kamu ve özel sektör unsurlarına ayrıştırılarak yazılırsa $S = S_ö + S_k$, $I = I_ö + I_k$;

$$(S\ddot{o} + S_k) - (I\ddot{o} + I_k) \equiv (X-M)$$

$$(3.c.) (S\ddot{o} - I\ddot{o}) + (S_k - I_k) \equiv (X-M)$$

$S_k < I_k$, $S\ddot{o} > I\ddot{o}$ koşulları altında, Türkiye örneğinde olduğu gibi, kamu tasarruf yatırım açığı özel sektör tasarruf-yatırım fazlası ve/veya dış tasarruflar yoluyla karşılanacaktır³⁶. Özdeşliğin bu formu kamu kesimi genel dengesi ile ödemeler dengesi arasındaki zorunlu bağlantıları açığa çıkaran bir niteliğe sahiptir.

4.2. GELİR-ÜRETİMİN TANIMLANMASI; GSYİH, GSMH VE DIŞ KAYNAK

Keynesgil özdeşliklerde takip edilen gelir tanımına göre kullanılması gereken dış kaynak tanımı, pek tabii olarak değişmektedir.

4.2.a. Milli Gelir Tanımı: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

$$GSYİH \equiv C+I+(X-M)$$

$$GSYİH + (M-X) \equiv C+I$$

GSYİH'nın milli gelir tanımı olarak kullanılması durumunda dış kaynaklar $(M-X)$ ya da $-(X-M)$ şeklinde ifade edilecek ve dış ticaret açığına eşit olacaktır.

4.2.b. Milli Gelir Tanımı: Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)

$$GSMH \equiv C+I+(X-M)+ NFG$$

$$GSMH + (M-X-NFG) \equiv C+I$$

³⁶ Kamu tasarruf yatırım açığının özel sektör tasarruf fazlası ile kapatılamadığı durumlarda zorunlu olarak cari açık verilmek zorunda kalınacaktır ki, bu kavrama akademik literatürde *İkiz Açıklar* adı verilmektedir.

GSMH'nın milli gelir tanımı olarak kullanılması durumunda dış kaynaklar (M-X-NFG) ya da -(X-M+NFG) olarak bulunacak ve net faktör gelirleri dahil fakat karşılıksız transferler hariç dış açığına denk gelecektir. Net faktör gelirleri yerleşiklerin faktör gelirlerinden yurtdışına yapılan faktör ödemelerinin çıkarılmasıyla bulunmaktadır³⁷. Veri yurtiçi nihai talep için, pozitif NFG ihtiyaç duyulan dış kaynak miktarını azaltacaktır.

4.2.c. Milli Gelir Tanımı: Gayri Safi Milli Harcanabilir Gelir (GSMHG)

$$\text{GSMHG} \equiv \text{C+I} + (\text{X-M}) + \text{NFG} + \text{NKT}$$

$$\text{GSMHG} + (\text{M-X-NFG-NKT}) \equiv \text{C+I}$$

GSMHG; GSMH'ya net yurtdışı karşılıksız transferlerin (NKT) eklenmesiyle hesaplanmakta ve milli gelirin en geniş tanımlı ifadesi olmaktadır. Yurtiçi kaynakların ancak GSMHG ile tanımlanması durumunda dış kaynaklar tam olarak ödemeler dengesinin cari açık (CA) kalemine denk gelmektedir³⁸. NKTler cari transfer niteliğinde olan ve bedelsiz ithalat ve resmi ve özel hibeler gibi ana kalemlerden teşekkül etmektedir³⁹. Dolayısı ile, geçerli bir milli hesap veritabanı üretebilmek için milli gelirin mümkün olan en geniş biçimde tanımlanması ve karşılıksız transferlerin cari ve sermaye transferi niteliğindeki unsurlarının ayrıştırılması hayati derecede önem taşımaktadır.

Milli gelir ister GSYİH, GSMH ile isterse GSMHG ile tanımlanmış olsun, yurtiçi sermaye birikimi ve tüketim harcamalarını finanse edecek toplam kaynaklar daima aynı kalmaktadır. Sadece nihai yurtiçi talebin

³⁷ Faiz gelir ve gideri, işçi gelirleri, kar transferleri ve müteşebbis gelirleri net faktör gelirlerini (NFG) meydana getirmektedir.

³⁸ Özdeşliğin bu son formunu izleyerek $\text{GSMHG} - (\text{C+I}) = \text{CA}$ ifadesi elde edilir. Talep Yaklaşımına göre, cari dengeyi iyileştirmenin yolu milli geliri artırmak ve-veya yurtiçi tüketimi kısaktır.

³⁹ Ödemeler dengesi bilançosuna yönelik geliştirilmiş farklı değerlendirme çerçeveleri için bir sonraki kısma bakılabilir.

finansman biçimi değişmektedir. Milli gelirin tanımı GSYİH'dan GSMHG'e doğru genişletildiği ölçüde; paralel olarak ekonomiye akan dış kaynak miktarının tanımı da dış ticaret açığından cari açık (CA)'a doğru genişlemektedir. Sonuçta, toplam kaynaklar bütün milli gelir versiyonlarında aynı kalmakla birlikte; iç kaynak ve dış kaynak miktarları farklılık göstermektedir. Dolayısı ile, faktör gelirleri ve karşılıksız transferlerin var olduğu gerçek bir dünyada, özel harcanabilir gelir ve özel tasarrufların doğru olarak hesaplanabilmesi için milli gelirin ideal tanımının GSMHG olması gerekmektedir⁴⁰.

Fakat bu çalışma, gerek karşılıksız transferlerin çoğu yıllar ihmal edilebilir düzeyde olması gerekse bu kalemin cari ve sermaye transferi olarak nitelikli bir ayırmaştırmasının henüz yapılamaması gibi nedenlerle milli gelir tanımı olarak GSMH'yı esas almaktadır.

4.3. MİLLİ GELİR VE ÖDEMELER DENGESİ MUHASEBE SİSTEMLERİNİN UYUMLAŞTIRILMASI

Türkiye'de genel anlamda milli hesap sistemlerinin kurgulanması ve milli hesapların yayınlanmasından Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) sorumlu iken; ödemeler dengesi hesapları ve verileri ise Merkez Bankası'nın (TCMB) yükümlülük sahasına girmektedir. Milli hesap sistemlerinin ödemeler dengesinin bazı kalemleri ile çakıştığı ortak alanda ise bu iki kurum arasında ciddi tanım ve kapsam farklılıkları mevcut bulunmaktadır:

(1) DİE tanımına göre, TCMB tanımlı ödemeler dengesi cari hesaplarındaki Diğer Görünmeyen Hizmet Gelirlerinden bir kısmı cari hizmet gelirleri niteliği taşımamaktadır. Diğer Görünmeyen Hizmet Gelirlerinden müteşebbis gelirleri, diğer ulaştırma ve Döviz Tevdiat Hesaplarından

⁴⁰ (3.c) numaralı özdeşlikten takip edileceği gibi, kamu tasarruf-yatırım açığı kamu bütçe hesapları ile belirlenmekte ve belirli bir dış kaynak miktarının tanımlanması sayesinde özel harcanabilir gelir ve tasarruflar Walrasgil dengeden artık olarak elde edilmektedir.

Çözümlerin çıkarılmasıyla ulaşılan bazın 2/3'ü, DİE ithalat ve ihracat rakamlarının kapsamına dahil edilmektedir⁴¹. Bu çalışma, DPT'nin geleneksel genel denge veritabanına paralel bir biçimde DİE tanımlı ithalat ve ihracat büyüklüklerini esas almaktadır.

(2) TCMB'nin ihracat hesaplarına eklediği Bavul Ticareti kalemiyle DİE-TCMB tanımları arasındaki fark daha da artmaktadır. DPT ve DİE, milli hesaplarda ödemeler dengesi kalemlerini Bavul Ticaretini hariç tutacak biçimde kullanmakta ve izlenen SHM kurgusunda elinizdeki çalışma aynı yolu takip etmektedir.

(3) Ödemeler dengesinin önemli bir parçası olan Turizm Gelirleri, 1996 yılından bu yana DİE ve TCMB anketlerinin hedef, kapsam ve yöntem farklılıklarından dolayı ödemeler dengesi kalemlerinin farklılaşmasına yol açan temel nedenlerden birisi idi. 2003 Ocak ayından itibaren, turizm gelirleri TCMB, DİE ve Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ile gerçekleştirilen anketler temel alınarak hesaplanmaya başlanmıştır⁴².

(4) Geçmiş yıllarda TCMB tanımlı İşçi Gelirleri'nin belirlenmesinde

- TL'ye dönüştürülen işçi dövizleri
- Döviz Tevdiat Hesaplarından TL'ye çözümler
- İşçilerin Türkiye'de buldukları süre içinde yaptıkları nakit harcamalar

gibi üç ayrı kalem kullanılmaktaydı. Ödemeler dengesinde analitik sisteme geçilmesiyle birlikte, 2003 yılından başlayarak TCMB son iki kalemi işçi gelirleri kapsamından çıkararak turizm gelirlerine dahil etmiştir. Bir başka

⁴¹ 2004 Ocak ayından başlayarak, İnşaat, diğer Ticari Hizmetler ve Diğer Hizmetler kaleminin tespit ve hesaplanma yöntemlerinde değişikliklere gidilmiştir.

Bkz. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/announce/2004/ANO2004-20.htm>

⁴² A.g.k.

ifadeyle turizm gelirleri ve işçi gelirleri kullanılan yeni ödemeler dengesi sistemine göre kendi aralarında yeniden dağıtılmıştır⁴³.

Bu çalışmada, işçi gelirleri NFG'nin bir parçası olarak düşünülmekte ve DİE tanımlı işçi gelirleri kullanılmaktadır. Fakat analitik ödemeler dengesi yaklaşımının getirdiği değişiklikler TCMB ve DİE tanımlı dış dengeyi uyumlaştırmakta yeni güçlükler doğurmaktadır.

(5) Önceki kısımda açıklandığı gibi, karşılıksız transferlerin cari ve sermaye transferi bazında ayrıştırılması GSMHG ve özel tasarrufların doğru bir biçimde hesaplanabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Bu konuda akademik çevrelerde ve politika belirleyicileri arasında genel kabul gören bir yaklaşım; karşılıksız özel transferlerin cari, karşılıksız resmi transferlerin ise sermaye transferi niteliğinde değerlendirilmesi yönündedir⁴⁴. Her halükarda TCMB veya DİE tarafından soruna sağlıklı ve detaylı bir cevap henüz üretilmemiştir. Gerek mevcut verilerin yeterli olmaması gerekse karşılıksız transferler kaleminin görece küçük hacimli olması sebebiyle bu çalışmanın zorunlu tercihi, karşılıksız transferler kaleminin ihmal edilmesi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Önceki kısımda belirtildiği gibi, milli gelir için kullanılan tanım GSMH'dır. Net karşılıksız transferlerin pozitif olması, dış kaynak ihtiyacının aynı miktarda azalması ve toplam kaynaklar içinde artık olarak hesaplanan özel tasarruf fazlasının paralel biçimde yükselmesi anlamına gelecektir.

4.4. DIŞ DENGİNİN SHM İLE UYUMLAŞTIRILMASI

Tablo 8, dış kaynakların yıllara göre temel yapısını resimlendirmektedir. Tablodaki ihracat, ithalat ve NFG verileri DİE tanımı esas alınarak düzenlenmiş ve gerekli detaylara ve alt kalemlere buna göre ulaşılmıştır.

⁴³ Anılan değişiklikler sonucunda 2003 yılı için, TCMB ödemeler dengesi hesaplarında işçi gelirleri 2.321 milyon ABD Dolarından 729 milyon ABD Dolarına gerilemiş ve turizm gelirleri ise 9.676 ABD Dolarından 13.203 milyon ABD Dolarına yükselmiştir.

⁴⁴ Bkz. Poul Host-Madsen, Macro Economic Accounts- An Overview, IMF-1979

TABLO: 8-Dış Denge

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Milyar TL								
Dış Alemden Gelirler	3.751.866	8.379.419	15.330.303	21.243.718	35.119.767	67.351.672	87.062.012	106.382.381
Mal ve Hizmet İhracı	3.182.305	7.088.355	12.713.300	17.972.068	29.959.128	60.150.878	79.463.787	98.496.338
Hanehalkı Gelirleri	287.555	635.545	1.392.772	1.891.224	2.844.297	3.407.059	2.912.901	1.090.079
Firmalar Geliri	282.006	655.518	1.224.231	1.380.426	2.316.342	3.793.735	4.685.324	6.795.965
Dış Aleme Ödemeler	4.474.188	9.496.508	15.896.841	23.205.110	43.432.642	64.990.963	94.289.108	121.302.448
Mal ve Hizmet İthalatı	4.110.584	8.762.823	14.573.224	20.801.155	39.284.673	55.861.684	84.151.063	110.334.367
Firma Giderleri	138.825	344.046	627.996	1.252.743	2.088.937	4.774.285	4.355.810	4.343.866
Kamu Ödemeleri	224.779	389.639	695.621	1.151.212	2.059.032	4.354.994	5.782.235	6.624.215
Dış Tasarruf Girişleri (üstten gelen)	722.322	1.117.089	566.538	1.961.392	8.312.875	-2.360.709	7.227.096	14.920.067
Dış Tasarruf Girişleri (alttan gelen)	722.322	1.117.089	566.538	1.961.392	8.312.875	-2.360.709	7.227.096	14.920.067
Mal ve Hizmet İhracı	3.182.305	7.088.355	12.713.300	17.972.068	29.959.128	60.150.878	79.463.787	98.496.338
Mal ve Hizmet İthalatı	4.110.584	8.762.823	14.573.224	20.801.155	39.284.673	55.861.684	84.151.063	110.334.367
Net Faktör Gelirleri	205.957	557.379	1.293.386	867.695	1.012.670	-1.928.485	-2.539.820	-3.082.038
Milyar TL								
Faiz Ödemeleri	340.974	694.754	1.254.171	2.275.816	3.928.997	8.724.321	9.632.433	10.444.718
Kamu Sektörü	202.149	350.708	626.175	1.023.073	1.840.061	3.950.036	5.276.624	6.100.852
Genel Hükümet	174.465	305.280	560.645	909.909	1.647.322	3.597.835	4.971.190	5.833.192
KİTler	27.684	45.429	65.530	113.164	192.739	352.201	305.433	267.660
Merkez Bankası	62.512	138.254	226.494	407.977	533.929	1.524.983	1.817.554	2.057.542
Özel Sektör	76.313	205.791	401.501	844.766	1.555.007	3.249.302	2.538.256	2.286.324
Milyon Dolar								
Faiz Ödemeleri	4.200	4.588	4.823	5.450	6.299	7.134	6.402	6.985
Kamu Sektörü	2.490	2.316	2.408	2.450	2.950	3.230	3.507	4.080
Genel Hükümet	2.149	2.016	2.156	2.179	2.641	2.942	3.304	3.901
KİTler	341	300	252	271	309	288	203	179
Merkez Bankası	770	913	871	977	856	1.247	1.208	1.376
Özel Sektör	940	1.359	1.544	2.023	2.493	2.657	1.687	1.529
Ortalama Döviz Kuru =E (TL/Dolar)	81.184	151.429	260.040	417.581	623.749	1.222.921	1.504.598	1.495.307
ER Faktörü =E/1000	81,2	151,4	260,0	417,6	623,7	1222,9	1504,6	1495,3
Bilgi için:								
İşçi Dövizleri (Milyon \$)	3.542	4.197	5.356	4.529	4.560	2.786	1.936	729
İşçi Dövizleri (Milyar TL)	287.555	635.545	1.392.772	1.891.224	2.844.297	3.407.059	2.912.901	1.090.079
Karşılıksız Transferler (Milyon \$)	905	669	371	646	665	1.017	1.560	1.377
Karşılıksız Transferler (Milyar TL)	73.472	101.306	96.475	269.757	414.793	1.243.711	2.347.172	2.059.037
Kamu Transferleri (Milyon \$)	555	314	159	362	214	207	506	298
Kamu Transferleri (Milyar TL)	45.057	47.549	41.346	151.164	133.482	253.145	761.326	445.601
Özel Kesim Trans. (Milyon \$)	350	355	212	284	451	810	1.054	1.079
Özel Kesim Trans. (Milyar TL)	28.414	53.757	55.128	118.593	281.311	990.566	1.585.846	1.613.436
Kar Transferleri (Milyon \$)	-207	-203	-328	-313	-279	-309	-379	-471
Kar Transferleri (Milyar TL)	-16.805	-30.740	-85.293	-130.703	-174.026	-377.883	-570.242	-704.289

Kaynak: DPT, DİE ve TCMB verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

gelirleri veri dış kaynakların kurumsal oyunculara dağıtımından sonra artık olarak hesaplanmaktadır.

Dış aleme ödemeler, yerleşik kurum ve kuruluşların uluslar arası işlemler sonucunda yurtdışına yaptıkları döviz harcamalarından oluşmaktadır. Firmalar bir yandan kullandıkları yabancı kaynaklar için faiz ödemeleri yaparlarken, diğer yandan yabancıların sahip olduğu tüzel kişilikler vasıtasıyla dış aleme kar transferlerinde bulunmaktadır. En büyük faiz ödeyicisi ise kamu sektörüdür.

İki önemli noktayı açmakta fayda görülmektedir: Birincisi SHM'nin temel kurumsal hesapları bazında dış aleme faiz ödemelerini hesaplayabilmek için, analitik ödemeler dengesi sunumu yetersiz kalmakta ve ek bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Dış Borç Servisi rakamlarına başvurularak bu sorun kısmen çözülmeye çalışılmıştır. İkincisi kamu sektörü dış borç faiz ödemelerinde DPT tanımlı KKGD rakamları esas alınmıştır⁴⁵.

⁴⁵ KKGD'de KİT faizlerinin TL ve yabancı para cinsinden faiz ödemeleri şeklinde altkalemleri bulunmadığından, KİTlerin dış aleme faiz ödemeleri TCMB ödemeler dengesi verilerini izlemeye zorlanmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİLLİ GELİR MUHASEBESİ, INPUT-OUTPUT HESAPLARI VE SHM UYUMLAŞTIRMASI

5.1. MİLLİ GELİR HESAPLARI VE SHM

Önceki kısımda milli gelir muhasebesi ve ödemeler dengesi arasındaki bağlantılar ortaya konulup kapsam ve tanım farklılıklarının gerektirdiği düzeltme ve uyumlaştırmalar geliştirildi. Bu kısımda ise milli gelir hesaplarının SHM'ye bağlanması amaçlanmaktadır.

Tablo 9'un üst bloğunda, henüz üzerinde işlem yapılmamış geleneksel harcama yönlü GSYİH rakamları gösterilmektedir. Kamu stok birikimi KKGD uyumunu gözetecek biçimde bütçe hesaplarından, özel stok birikimi ise DİE GSYİH tablolarında yayınlanan toplam stok rakamından artık olarak elde edilmektedir. Bazı yıllar istatistiksel hata teriminin gözle görülür bir hacim kazanması, istatistiksel hata teriminin GSYİH'nın diğer kalemlerine dağıtılması gereğini akla getirmektedir. Nitekim çalışmada bu yöntem benimsenmiş ve harcama, gelir ve üretim yönlü GSYİH rakamları arasında tam bir uyum sağlanması sağlanmıştır. Söz konusu işlem iki iterasyon sonucunda tamamlanmış; ilk adımda istatistiksel hata rakamı GSYİH talep unsurlarına bu unsurların görece büyüklükleri kullanılarak dağıtılmış; ikinci adımda ise istatistiksel hata artığı (negatif veya pozitif) kamu ve özel sektör stok birikimine yönlendirilmiştir.

TABLO:9- MİLLİ GELİR HESAPLARI

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
GSYİH (Harcama Y.)	14.345.412	28.720.649	53.522.970	82.925.537	127.844.313	188.141.290	276.971.617	358.699.629
G.Safi Sa. Serm. Ol.	3.706.403	7.618.372	12.839.212	16.930.592	27.847.893	32.408.979	46.031.221	55.618.335
Özel Sektör	3.019.239	5.982.097	9.636.188	12.488.072	20.377.462	22.410.367	30.343.065	40.626.213
Kamu Sektörü	687.164	1.636.275	3.203.024	4.442.520	7.470.431	9.998.612	15.688.156	14.992.122
Toplam Stok Değişimi	-79.656	-377.455	-211.639	1.148.533	2.685.223	-2.475.258	12.869.227	26.328.924
Özel Sektör	-112.203	-518.493	-490.537	1.120.859	2.620.051	-1.000.111	12.968.003	26.992.136
Kamu Sektörü	32.547	141.038	278.898	27.674	65.172	-1.475.147	-98.776	-663.212
Toplam Tüketim	11.646.944	23.154.200	42.755.321	67.675.499	106.636.742	153.918.375	222.758.445	288.590.399
Özel Sektör	9.937.697	19.619.096	36.122.555	55.927.761	89.097.791	128.513.017	184.036.488	239.585.900
Kamu Sektörü	1.709.247	3.535.104	6.632.766	11.747.738	17.538.951	25.405.358	38.721.957	49.004.499
Mal ve Hizmet İhracatı	3.182.305	7.088.355	12.713.300	17.972.068	29.959.128	60.150.878	79.463.787	98.496.338
Mal ve Hizmet İthalatı	4.110.584	8.762.823	14.573.224	20.801.155	39.284.673	55.861.684	84.151.063	110.334.367
İstatistiki Hata	426.698	115.234	-1.298.025	-5.510.265	-3.260.854	-9.728.852	-968.630	1.063.297
GSYİH (Gelir Yöntemi)	14.772.110	28.835.883	52.224.946	77.374.801	124.583.458	178.412.438	276.002.988	359.762.926
Üretim ve İth. Vergileri	1.480.217	3.188.894	5.505.410	8.521.227	16.758.517	25.044.394	34.873.587	58.530.499
Sabit Sermaye Tüketimi	930.442	1.747.711	3.270.051	5.338.965	8.162.148	14.758.317	22.316.809	27.294.182
Ücretler	3.534.765	7.440.184	13.297.031	23.749.549	36.368.142	50.562.315	73.814.680	93.978.003
Sermaye Gelirleri	8.826.686	16.459.094	30.152.454	39.765.060	63.294.651	88.047.412	144.997.912	179.960.243
Bilgi: Üretim Teşvikleri	243.409	377.960	872.384	1.596.212	1.671.336	2.337.008	1.272.560	1.579.403
GSYİH (Harcama Y.)	14.772.110	28.835.883	52.224.945	77.415.272	124.583.459	178.412.438	276.002.987	359.762.926
Toplam Brüt Yatırım	3.756.807	7.641.051	12.613.366	16.128.156	27.363.472	31.223.096	45.926.871	55.734.916
Özel Sektör	2.993.386	5.858.352	9.253.931	10.955.327	18.761.368	19.923.048	28.606.788	38.960.716
Kamu Sektörü	763.421	1.782.699	3.359.435	5.172.829	8.602.104	11.300.048	17.320.083	16.774.200
Toplam Stok Değişimi	-67.504	-359.280	-437.203	34.409	2.026.856	-4.217.737	12.637.852	26.588.123
Özel Sektör	-100.051	-500.318	-716.101	6.735	1.961.684	-2.742.590	12.736.628	27.251.335
Kamu Sektörü	32.547	141.038	278.898	27.674	65.172	-1.475.147	-98.776	-663.212
Toplam Tüketim	12.011.086	23.228.580	41.908.706	64.081.794	104.518.675	147.117.886	222.125.540	289.277.916
Özel Sektör	10.533.245	20.061.581	35.986.014	53.643.508	89.037.160	123.976.536	187.298.916	245.085.448
Kamu Sektörü	1.477.841	3.166.999	5.922.692	10.438.286	15.481.515	23.141.350	34.826.624	44.192.468
Mal ve Hizmet İhracatı	3.182.305	7.088.355	12.713.300	17.972.068	29.959.128	60.150.878	79.463.787	98.496.338
Mal ve Hizmet İthalatı	4.110.584	8.762.823	14.573.224	20.801.155	39.284.673	55.861.684	84.151.063	110.334.367
GSYİH (Gelir Yöntemi)	14.772.110	28.835.883	52.224.946	77.374.801	124.583.458	178.412.438	276.002.988	359.762.926
Dolaylı Vergiler	1.694.533	3.615.374	6.128.169	9.866.376	19.048.873	28.746.116	42.542.746	62.191.498
Üretim Vergileri	749.586	1.638.357	2.729.242	4.710.854	8.797.409	13.774.752	20.018.570	32.234.016
Satış Vergileri	944.947	1.977.017	3.398.927	5.155.522	10.251.464	14.971.364	22.524.176	29.957.482
Katma Değer	13.077.577	25.220.509	46.096.777	67.508.425	105.534.585	149.666.322	233.460.242	297.571.428
Toplam Ücretler	4.815.087	10.135.082	18.113.329	32.351.838	49.540.992	68.876.416	100.550.985	128.017.635
Kayıtlı İşgücü	3.534.765	7.440.184	13.297.031	23.749.549	36.368.142	50.562.315	73.814.680	93.978.003
Kayıtdışı İşgücü	1.280.322	2.694.898	4.816.298	8.602.289	13.172.850	18.314.101	26.736.305	34.039.632
Sermaye Geliri	8.262.490	15.085.427	27.983.448	35.156.587	55.993.593	80.789.906	132.909.257	169.553.793

Kaynak: DİE, DPT verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Yukarıdaki yöntem sayesinde Tablo 9'un üst bloğunda yer alan GSYİH kompozisyonu gerek, SHM matrisi milli gelir hesaplarında ve kurumsal bütçe denklemlerinde gerekse Input-Output tablosunun nihai talep unsurlarının belirlenmesinde aynen kullanılmıştır.

Tablo.9, aynı zamanda gelir yöntemiyle GSYİH'yı ortaya koymakta ve üretim maliyetlerine (katma değer) ve vergi yapısına ilişkin altkalemleri bünyesinde barındırmaktadır.

Vergi hesaplarının bütçe muhasebe sistemlerinin bir ürünü olduğu göz önüne alınırsa, gelir yöntemi ile GSYİH bütçe vergi hesaplarından bir ara girdi olarak yararlanmaktadır denilebilir.

Faktör fiyatlarıyla ya da temel fiyatlarla katma değer işgücü ücretleri, sermaye payı ve sabit sermaye tüketiminden müteşekkildir. DİE tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Anketlerine göre kayıtdışı işgücü sektörü için bir tahmin yapılmak ve anketler temelinde bu tahminler güncellenmek suretiyle kayıtdışı ekonominin bir boyutu SHM'ye yansıtılmaya çalışılmıştır⁴⁶. Standart DİE gelir yöntemiyle GSYİH tablolarında geçen sermaye payı kayıtdışı işgücü ücretleri kadar azaltılmıştır.

1999-2003 dönemi için alıcı ya da piyasa fiyatlarıyla katma değer ise yine aynı tabloda sunulmaktadır. Tablonun söz konusu satırında yer alan üretim vergileri üretim teşvikleriyle netleştirilerek bulunmuştur.

Satır ve satır toplamları denkleştirilmiş bir SHM'nin içerdiği makro ekonomik denge, geçerlilik ve doğruluk açısından özellikle milli gelir istatistikleri ile ödemeler dengesinin birbirine doğru bir şekilde bağlanmasını

⁴⁶ 2003 Yılı mikro SHM çalışmaları için yazar tarafından işgücü piyasası istihdam ve ücretlerine ilişkin yürütülen henüz yayımlanmamış kapsamlı bir çalışmadan yararlanılmıştır. Geriye doğru kayıtdışı ücretlerin belirlenmesinde ise, 2003 yılı verileri doğrusal olarak kullanılmıştır.

gerektirmektedir. Bu konu önceki kısımlarda cebirsel olarak ortaya konulmuştur.

TABLO:10-GENEL DENGE TABLOSU

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
GSYİH	14.772.110	28.835.883	52.224.945	77.415.272	124.583.459	178.412.438	276.002.987	359.762.926
Net Faktör Gelirleri	205.957	557.379	1.293.386	867.695	1.012.670	-1.928.485	-2.539.820	-3.082.038
GSMH	14.978.067	29.393.262	53.518.331	78.282.967	125.596.129	176.483.953	273.463.167	356.680.888
DIŞ KAYNAK	722.322	1.117.089	566.538	1.961.392	8.312.875	-2.360.709	7.227.096	14.920.067
GSMHG*	15.700.389	30.510.351	54.084.869	80.244.359	133.909.004	174.123.244	280.690.263	371.600.955
Toplam Talep	15.700.389	30.510.351	54.084.869	80.244.359	133.909.004	174.123.244	280.690.263	371.600.955
Özel Tüketim	10.533.245	20.061.581	35.986.014	53.643.508	89.037.160	123.976.536	187.298.916	245.085.448
Özel Tasarruf	3.189.575	5.874.535	12.593.209	19.384.475	26.794.742	46.445.063	68.371.100	86.801.914
Özel Yatırım	2.893.335	5.358.034	8.537.830	10.962.062	20.723.052	17.180.457	41.343.416	66.212.051
Kamu Tüketimi	1.477.841	3.166.999	5.922.692	10.438.286	15.481.515	23.141.350	34.826.624	44.192.468
Kamu Tasarrufu	-222.594	290.147	-983.584	-5.183.302	-5.717.289	-17.078.996	-17.033.473	-19.398.942
Kamu Yatırımı	795.968	1.923.737	3.638.333	5.200.503	8.667.276	9.824.901	17.221.307	16.110.988
Kamu I-S	1.018.562	1.633.590	4.621.917	10.383.805	14.384.565	26.903.897	34.254.780	35.509.930
Özel S-I	296.240	516.501	4.055.379	8.422.413	6.071.690	29.264.606	27.027.684	20.589.863

*: Karşılıksız transferlerin sıfır olduğu varsayımı altında Gayri Safi Milli Harcanabilir Gelir

Kaynak: DPT, DİE ve TCMB verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Makro ekonomik denge Tablo.10 'da verilmektedir. Dış denge bölümünden ekonomiye akan dış kaynaklar GSMH'ya eklenerek sabit sermaye yatırımları ve tüketim harcamaları için gereken toplam kaynakları oluşturmaktadır. Ardından nihai yurtiçi talep unsurlarına ayrılmış ve veri kamu tasarruf yatırım açığı ve dış kaynaklardan özel tasarruflar elde edilmiştir.

5.2. İNPUT-OUTPUT TABLOLARININ SHM İLE UYUMLAŞTIRILMASI

Esasen SHM'yi input-output hesaplarının oldukça genişletilmiş ve geliştirilmiş bir versiyonu olarak değerlendirmek mümkündür. İnter-özellik tabloları sektörel veya bölgesel ara akımlar da dahil olmak üzere, gerek üretim gerekse de kullanım yönüyle bir ekonomide belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleşen iktisadi ilişkileri resmederler. Dolayısı ile SHM ile input-output tablosu arasında düşünsel ve pratik açıdan gerçek bir akrabalık söz konusudur.

Bölgesel veya sektörel bir SHM kurma çalışması, eninde sonunda büyük ölçüde input-output tablosundan faydalanmak zorundadır. Ara talepler,

nihai talep, ücret, sermaye gelirleri, satış ve üretim vergileri ve bir ölçüde dış ticaret bileşenlerinin sektör veya bölge düzlemine sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi, ancak input-output akımlarının bilinmesine bağlıdır.

Fakat input-output yapısını bilmek tek başına yeterli değildir. Input-output tablosunun ve diğer ekonomik verilerin arasında tutarlılığın sağlanması gerekmektedir. Milli gelir hesapları, kamu hesapları ve ödemeler dengesi ile input-output tablosu arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Tutarlı bir SHM üretme sistemi, bu fiili ilişki belki *zorla* fakat sağlıklı bir biçimde sağlanmaksızın kurulamayacaktır.

Aşağıdaki bölümün başlıca konusu, input-output akımlarının nasıl ve ne şekilde periyodik ekonomik göstergelerle uyumlaştırıldığı sorusunu cevaplamaktır.

5.2.a Toplam Arz ve Talep Tablosunun Düzenlenmesi

Tablo 11, 1996 yılı input-output kullanım tablosunun temel bazı sektörlerle göre sınıflandırılmış bir özetini sunmaktadır. Ekonomideki ara kullanımlar toplamı 11,7 katrilyon TL ve alıcı fiyatlarıyla gayri safi katma değer 15,8 katrilyon TL iken faktör fiyatlarıyla gayri safi katma değer ise 15,3 katrilyon TL olarak belirlenmiştir.

Faktör fiyatlarıyla gayri safi katma değer 3,4 katrilyon TL'si ücretlerden, 11 katrilyon TL'si sermaye gelirlerinden ve kalanı ise sermaye stokunun yıpranmasından müteşekkildir.

Buna mukabil milli gelir hesaplarına göre aynı yıl üretilen katma değer alıcı fiyatlarıyla 14,7 katrilyon TL, faktör fiyatlarıyla 13,3 katrilyon TL'dir. Ücretler 3,5; sermaye gelirleri 8,8 katrilyon TL'dir.

Kısacası Üretim Sübvansiyonları kalemi dışında milli gelir ve input-output tablosu arasında hiçbir uyuma bulunmamaktadır. Toplam talep tablosuna bakıldığında ise söz konusu uyumsuzluğun berdevam olduğu görülmektedir.

Toplulaştırılmış düzeyde SHM hesaplarında kullanılacak I-O verileri esasında ara akımlardan meydana gelmektedir. Sektörler arası kullanımlar Tablo 11’de gölgeli alanda gösterilmektedir. 11.752 Trilyon TL’lik ara talep büyüklüğünün , 1996 yılı talep yönlü milli gelir hesapları içindeki oranı korunmak suretiyle; her bir yılın ara talepleri cari fiyatlarla elde edilmiştir.⁴⁷

Vergi ve teşvik hesaplarında gerçekleştirilen işlemlere daha önceki bölümlerde değinildiğinden tekrar girilmeyecektir.

Input-output tablosu üzerinde , özellikle sektörel ayrıştırma konusunda yapılan uyumlaştırma çalışmaları ise mikro bazlı SHM dizaynını ilgilendirdiği için konumuz dışında bulunmaktadır.

⁴⁷ Bu hücre, SHM hesaplarında üretim faaliyetleri satırısı ile tüketim faaliyetleri sütununun kesiştiği hücredir.

Tablo:11- Input-Output Toplam Arz, 1996 (Milyar TL)

SEKTÖRLER	Tarım	Madencilik	İmalat: Tüketim Malları	İmalat: Aramallar	İmalat: Sermaye Mal.	Enerji	İnşaat	Hizmetler	Kamu Hizmetleri	AraTOPLAM
Tarım	631.940	976	749.366	50.247	2.164	2.348	6.839	96.277	0	1.540.157
Madencilik	679	166	6.011	372.408	3.041	84.841	35.545	20.610	0	523.301
İmalat: Tüketim Malları	75.106	226	749.316	48.852	6.322	1.835	759	231.813	0	1.114.229
İmalat: Aramallar	224.490	15.189	246.958	930.514	354.374	30.240	608.602	884.430	0	3.294.797
İmalat: Sermaye Mal.	31.318	4.647	52.841	74.218	407.216	5.183	87.953	245.360	0	908.736
Enerji	14.425	5.675	75.435	136.301	38.460	17.471	19.158	153.149	0	460.074
İnşaat	0	0	0	0	0	0	0	36.687	0	36.687
Hizmetler	294.909	21.182	450.238	478.478	314.223	33.426	329.522	1.952.394	0	3.874.372
Kamu Hizmetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
AraTOPLAM	1.272.867	48.061	2.330.165	2.091.018	1.125.800	175.344	1.088.378	3.620.720	0	11.752.353
Brüt Katma Değer:FF	2.282.889	174.628	1.237.171	1.298.283	876.297	373.623	866.451	6.950.586	1.186.869	15.246.797
Üretim Vergileri	45.154	5.182	114.345	359.469	12.839	4.344	9.626	198.627	0	749.586
Eksi Teşvikler	142.770	0	9.738	2	7	3.114	0	87.778	0	243.409
Net Üretim Vergileri	-97.616	5.182	104.607	359.467	12.832	1.230	9.626	110.849	0	506.177
Tarifeler	25.664	92	29.669	16.837	7.820	0	0	3	0	80.085
Brüt Katma Değer:AF	2.210.937	179.902	1.371.447	1.674.587	896.949	374.853	876.077	7.061.438	1.186.869	15.833.059
Amortismanlar	94.959	31.733	113.416	128.016	59.663	13.492	14.962	303.265	38.967	798.473
Ücretler	255.910	42.219	217.928	204.945	133.665	65.074	195.377	1.106.673	1.147.902	3.369.693
Sermaye Gelirleri	1.932.020	100.676	905.827	965.322	682.969	295.057	656.112	5.540.648	0	11.078.631
Brüt Üretim	3.483.804	227.963	3.701.612	3.765.605	2.022.749	550.197	1.964.455	10.682.158	1.186.869	27.585.412

Kaynak: DIE.

5.3. ÜRETİLEN SHM TABLOLARININ SUNULMASI

Çalışma sonucunda elde edilen 1996-2003 dönemi SHM tabloları bu bölümde sunulmaktadır.

TABLO: 12-1996 Sosyal Hesaplar Matrisi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	Kayıtlı İşgücü	Kayıtdışı İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	Toplam Gelirler
Üretim Faaliyetleri		22.397.211											3.182.305	25.579.516
Tüketim Faaliyetleri	11.752.353					10.533.245			1.477.841		2.893.335	795.968		27.452.742
Kayıtlı İşgücü	3.534.765													3.534.765
Kayıtdışı İşgücü	1.280.322													1.280.322
Sermaye	8.262.490													8.262.490
Hanehalkları			2.997.898	1.280.322			7.722.454	803.763	199.395	1.364.382			287.555	14.655.769
Firmalar					8.262.490				243.409				282.006	8.787.905
SGKlar			536.867						266.896					803.763
Devlet	749.586	944.947				932.949	1.065.451							3.692.933
Yerleşik Bankalar						3.189.575			1.503.207				722.322	5.415.104
Özel Yatırımlar										2.893.335				2.893.335
Kamu Yatırımları									-222.594	1.018.562				795.968
U. Ticarete Konu Faaliyetler		4.110.584							224.779	138.825				4.474.188
Toplam Harcamalar	25.579.516	27.452.742	3.534.765	1.280.322	8.262.490	14.655.769	8.787.905	803.763	3.692.933	5.415.104	2.893.335	795.968	4.474.188	

TABLO: 13-1997 Sosyal Hesaplar Matrisi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	Kayıtlı İşgücü	Kayıtdışı İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	Toplam Gelirler
Üretim Faaliyetleri		42.608.698											7.088.355	49.697.053
Tüketim Faaliyetleri	22.838.187					20.061.581			3.166.999		5.358.034	1.923.737		53.348.538
Kayıtlı İşgücü	7.440.184													7.440.184
Kayıtdışı İşgücü	2.694.898													2.694.898
Sermaye	15.085.427													15.085.427
Hanehalkları			6.216.662	2.694.898			13.957.903	1.894.772	682.102	1.879.609			635.545	27.961.492
Firmalar					15.085.427				377.960				655.518	16.118.905
SGKlar			1.223.522						671.250					1.894.772
Devlet	1.638.357	1.977.017				2.025.375	2.161.002							7.801.751
Yerleşik Bankalar						5.874.535			2.223.655				1.117.089	9.215.279
Özel Yatırımlar										5.358.034				5.358.034
Kamu Yatırımları									290.147	1.633.590				1.923.737
U. Ticarete Konu Faaliyetler		8.762.823							389.639	344.046				9.496.508
Toplam Harcamalar	49.697.053	53.348.538	7.440.184	2.694.898	15.085.427	27.961.491	16.118.905	1.894.772	7.801.752	9.215.279	5.358.034	1.923.737	9.496.508	

TABLO: 14-1998 Sosyal Hesaplar Matrisi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	Kayıtlı İşgücü	Kayıtdışı İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	Toplam Gelirler
Üretim Faaliyetleri		76.597.351											12.713.300	89.310.651
Tüketim Faaliyetleri	40.484.632					35.986.014			5.922.692		8.537.830	3.638.333		94.569.502
Kayıtlı İşgücü	13.297.031													13.297.031
Kayıtdışı İşgücü	4.816.298													4.816.298
Sermaye	27.983.448													27.983.448
Hanehalkları			10.930.055	4.816.298			26.096.486	3.620.648	888.922	5.439.754			1.392.772	53.184.935
Firmalar					27.983.448				872.384				1.224.231	30.080.063
SGKlar			2.366.976						1.253.672					3.620.648
Devlet	2.729.242	3.398.927				4.605.711	3.983.577							14.717.457
Yerleşik Bankalar						12.593.209			6.067.750				566.538	19.227.497
Özel Yatırımlar										8.537.830				8.537.830
Kamu Yatırımları									-983.584	4.621.917				3.638.333
U. Ticarete Konu Faaliyetler		14.573.224							695.621	627.996				15.896.841
Toplam Harcamalar	89.310.651	94.569.502	13.297.031	4.816.298	27.983.448	53.184.935	30.080.063	3.620.648	14.717.457	19.227.497	8.537.830	3.638.333	15.896.841	

TABLO: 15-1999 Sosyal Hesaplar Matrisi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	Kayıtlı İşgücü	Kayıtdışı İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	Toplam Gelirler
Üretim Faaliyetleri		114.353.712											17.972.068	132.325.780
Tüketim Faaliyetleri	60.066.030					53.643.508			10.438.286		10.962.062	5.200.503		140.310.389
Kayıtlı İşgücü	23.790.020													23.790.020
Kayıtdışı İşgücü	8.616.948													8.616.948
Sermaye	35.141.928													35.141.928
Hanehalkları			19.650.564	8.616.948			31.723.964	6.509.574	1.765.707	9.563.775			1.891.224	79.721.756
Firmalar					35.141.928				1.596.212				1.380.426	38.118.566
SGKlar			4.139.456						2.370.118					6.509.574
Devlet	4.710.854	5.155.522				6.693.773	6.394.602							22.954.751
Yerleşik Bankalar						19.384.475			10.816.518				1.961.392	32.162.385
Özel Yatırımlar										10.962.062				10.962.062
Kamu Yatırımları									-5.183.302	10.383.805				5.200.503
U. Ticarete Konu Faaliyetler		20.801.155							1.151.212	1.252.743				23.205.110
Toplam Harcamalar	132.325.780	140.310.389	23.790.020	8.616.948	35.141.928	79.721.756	38.118.566	6.509.574	22.954.751	32.162.385	10.962.062	5.200.503	23.205.110	

TABLO: 16-2000 Sosyal Hesaplar Matrisi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	Kayıtlı İşgücü	Kayıtdışı İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	Toplam Gelirler
Üretim Faaliyetleri		184.608.974											29.959.128	214.568.102
Tüketim Faaliyetleri	100.236.107					89.037.160			15.481.515		20.723.052	8.667.276		234.145.111
Kayıtlı İşgücü	36.368.142													36.368.142
Kayıtdışı İşgücü	13.172.850													13.172.850
Sermaye	55.993.593													55.993.593
Hanehalkları			29.186.320	13.172.850			51.932.502	9.592.944	3.443.834	17.756.265			2.844.297	127.929.013
Firmalar					55.993.593				1.671.336				2.316.342	59.981.270
SGKlar			7.181.822						2.411.122					9.592.944
Devlet	8.797.409	10.251.464				12.097.111	8.048.768							39.194.752
Yerleşik Bankalar						26.794.742			19.845.202				8.312.875	54.952.819
Özel Yatırımlar										20.723.052				20.723.052
Kamu Yatırımları									-5.717.289	14.384.565				8.667.276
U. Ticarete Konu Faaliyetler		39.284.673							2.059.032	2.088.937				43.432.642
Toplam Harcamalar	214.568.102	234.145.110	36.368.142	13.172.850	55.993.593	127.929.014	59.981.270	9.592.944	39.194.752	54.952.819	20.723.052	8.667.276	43.432.642	

TABLO: 17-2001 Sosyal Hesaplar Matrisi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	Kayıtlı İşgücü	Kayıtdışı İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	Toplam Gelirler
Üretim Faaliyetleri		233.628.230											60.150.878	293.779.108
Tüketim Faaliyetleri	130.338.034					123.976.536			23.141.350		17.180.457	9.824.901		304.461.278
Kayıtlı İşgücü	50.562.315													50.562.315
Kayıtdışı İşgücü	18.314.101													18.314.101
Sermaye	80.789.906													80.789.906
Hanehalkları			39.525.652	18.314.101			71.815.390	15.343.193	5.989.343	34.076.487			3.407.059	188.471.224
Firmalar					80.789.906				2.337.008				3.793.735	86.920.650
SGKlar			11.036.663						4.306.530					15.343.193
Devlet	13.774.752	14.971.364				18.049.625	15.105.260							61.901.001
Yerleşik Bankalar						46.445.063			38.850.772				-2.360.709	82.935.126
Özel Yatırımlar										17.180.457				17.180.457
Kamu Yatırımları									-17.078.996	26.903.897				9.824.901
U. Ticarete Konu Faaliyetler		55.861.684							4.354.994	4.774.285				64.990.963
Toplam Harcamalar	293.779.108	304.461.278	50.562.315	18.314.101	80.789.906	188.471.224	86.920.650	15.343.193	61.901.001	82.935.126	17.180.457	9.824.901	64.990.963	

TABLO: 18-2002 Sosyal Hesaplar Matrisi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	Kayıtlı İşgücü	Kayıtdışı İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	Toplam Gelirler
Üretim Faaliyetleri		384.122.626											79.463.787	463.586.413
Tüketim Faaliyetleri	210.107.600					187.298.916			34.826.624		41.343.416	17.221.307		490.797.864
Kayıtlı İşgücü	73.814.680													73.814.680
Kayıtdışı İşgücü	26.736.305													26.736.305
Sermaye	132.909.257													132.909.257
Hanehalkları			57.255.852	26.736.305			110.912.713	25.395.730	12.686.902	43.986.858			2.912.901	279.887.261
Firmalar					132.909.257				1.272.560				4.685.324	138.867.141
SGKlar			16.558.828						8.836.902					25.395.730
Devlet	20.018.570	22.524.176				24.217.245	27.954.428							94.714.419
Yerleşik Bankalar						68.371.100			48.342.668				7.227.096	123.940.864
Özel Yatırımlar										41.343.416				41.343.416
Kamu Yatırımları									-17.033.473	34.254.780				17.221.307
U. Ticarete Konu Faaliyetler		84.151.063							5.782.235	4.355.810				94.289.108
Toplam Harcamalar	463.586.413	490.797.864	73.814.680	26.736.305	132.909.257	279.887.261	138.867.141	25.395.730	94.714.418	123.940.864	41.343.416	17.221.307	94.289.108	

TABLO: 19-2003 Sosyal Hesaplar Matrisi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	Üretim Faaliyetleri	Tüketim Faaliyetleri	Kayıtlı İşgücü	Kayıtdışı İşgücü	Sermaye	Hanehalkları	Firmalar	SGKlar	Devlet	Yerleşik Bankalar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	U. Ticarete Konu Faaliyetler	Toplam Gelirler
Üretim Faaliyetleri		509.466.902											98.496.338	607.963.240
Tüketim Faaliyetleri	278.157.796					245.085.448			44.192.468		66.212.051	16.110.988		649.758.751
Kayıtlı İşgücü	93.978.003													93.978.003
Kayıtdışı İşgücü	34.039.632													34.039.632
Sermaye	169.553.793													169.553.793
Hanehalkları			70.385.523	34.039.632			147.418.574	37.566.120	19.305.641	50.452.656			1.090.079	360.258.224
Firmalar					169.553.793				1.579.403				6.795.965	177.929.161
SGKlar			23.592.480						13.973.640					37.566.120
Devlet	32.234.016	29.957.482				28.370.862	30.510.587							121.072.947
Yerleşik Bankalar						86.801.914			54.796.522				14.920.067	156.518.503
Özel Yatırımlar										66.212.051				66.212.051
Kamu Yatırımları									-19.398.942	35.509.930				16.110.988
U. Ticarete Konu Faaliyetler		110.334.367							6.624.215	4.343.866				121.302.448
Toplam Harcamalar	607.963.240	649.758.751	93.978.003	34.039.632	169.553.793	360.258.224	177.929.161	37.566.120	121.072.947	156.518.503	66.212.051	16.110.988	121.302.448	

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Genel Değerlendirme

KKGD, ödemeler dengesi, milli gelir hesapları ve input-output tabloları; nispi olarak daha güvenilir kaynaklardan edinildiği kabul edilen hesapların, adeta birer lego parçası gibi yeniden birbiri üstüne kurulması yöntemiyle uyumlaştırılmıştır. Böylelikle toplulaştırılmış düzeyde SHM tabloları, reel Türk ekonomisinin 1996-2003 dönemindeki bütün yıllar için üretilmiştir. Excell tabanında oluşturulan otomatize edilmiş bu sistem, standart milli gelir, birikim ve bölüşüm hesaplarının güncellenme periyotlarına bağlı olarak ilgili gelecek dönemlerin de SHM'sini türetmeye imkan tanımaktadır.

SHM literatüründe ve uygulamalarında yaygın metod, en güncel input-output yılı için SHM'yi kurmak, ve bir modelin söz konusu olduğu durumlarda, bu modelin gerektirdiği ayrıntıda mikro SHM'ye ulaşmak şeklindedir. Toplulaştırılmış hesaplardan detaylı ve mikro düzeyde SHM hesaplarına geçilebilmesi için (ya da tersi) *yukarıdan aşağıya* ve *aşağıdan yukarıya* olmak üzere iki temel yaklaşım mevcuttur.

Ekonomilerin input-output tablolarının oluşturulması veya aşağıdan yukarıya bir yöntemle SHM'nin kurulması, para, insan ve zaman kaynakları açısından ciddi maliyetlere katlanmayı gerektirmekte ve bu sebeple istatistik ve ulusal hesap sistemleri gelişmiş ülkelerde dahi SHM ve I-O tabloları ancak fasılalarla yayınlanabilmektedir.

Çalışma sonucunda *yukarıdan aşağıya* bir yaklaşımla **SHM zaman serilerinin** üretilmesi, ayrıca Türk ekonomisinin hızlı yapısal dönüşüm dinamiklerine maruz kaldığı gerçeği dikkate alındığında daha da önem arz etmektedir. Genel denge modellemesinin derinlik kazanabilmesi ve gücünü artırabilmesinin küçümsenmeyecek ölçüde SHM'nin güncellik

derecesine ve kalitesine bağımlı bulunduğu ve bu çalışmayla birlikte ülkemizdeki genel denge çalışmaları için hayati bir katkının sağlandığı pek ala ileri sürülebilir.

Diğer taraftan , tek başına yeterince iddialı bir hesap konsolidasyonu olarak nitelendirilebilecek söz konusu SHM geliştirme çabası, milli hesap sistemlerinin neredeyse baştan sona gözden geçirilmesini, uyumsuzlukların büyük oranda giderilmesini, bilgi ve enformasyon boşluklarının belirlenmesini sağlamıştır.

Bu kapsamda özellikle KKGD akımlarının ayrıntısıyla ele alındığını, SHM hesaplarına doğru ilerlerken KKGD içinde geniş düzeltmeler yapıldığını vurgulamakta fayda vardır. Geleneksel KKGD formatının azımsanamayacak boyutlarda netleştirmeler içermesine karşın, kamu tasarruf yatırım açığı dengesi korunmak kaydıyla SHM'ye dahil edilen yeni bir KKGD akımı elde edilmiştir. Aynı şekilde milli gelir ve ödemeler dengesi hesaplarında benzer düzeltmeler ve uyumlaştırmalar yapılmıştır.

Bir Özeleştirici Denemesi ve Çalışmanın Katkı Beklediği Konular / Öneriler

Yukarıda ifade edilen ilerici adımlara rağmen, gerek bir tez çalışmasının boyutlarının ve enerjisinin bir hayli aşılması gerekse birtakım negatif dışsallıkların elvermemesi gibi nedenlerle pek çok noktayı çözüme kavuşturmak için önümüzdeki çalışmaları beklemek gerekecektir.

Herşeyden önce toplulaştırılmış düzeydeki bir SHM'den ziyade mikro temelli SHM akımları için hayati önem taşıyan I-O tablolarının ekonomik yapısalardaki son gelişmeleri yansıtacak biçimde güncelleştirilmesi sağlanmalıdır. İstatistik kurumunun yavaşlığı bilimsel açıdan sağlıklı ve tutarlı yöntemler kullanılarak berteraf edilmelidir.

Toplulaştırılmış işgücü kayıtlı, ve kayıtdışı ücret gelirleri olmak üzere iki ana bölüme ayrılmış; fakat veri ve zaman kaynaklarındaki limitler dolayısı ile ücret gelirlerinin bu iki dünya arasındaki paylaşımı hesaplanırken 1996-2002 dönemi için 2003 yılına ait veriler doğrusal bir yöntemle geriye yürütülmüştür. 1996-2002 SHM'lerinde kayıtdışı ücretlerin yıllık büyüklüğü ciddi katkı isteyen bir konu olup araştırmacısını beklemektedir. Buna mukabil 2003 yılının (kamu istihdamının sektörel dağılımı, ekonomideki kayıtlı ve kayıtdışı emek miktarı, ve ücretler dahil) hayli itina ile çalışıldığını söylemek mümkündür.

Yine üretim bloğundaki benzer bir olumsuzluk, I-O tablolarının üretim teşviklerinin üstünkörü belirlendiği izlenimini uyandırmasıdır. KİTlerin kamusal bütçelerden emdikleri sermaye transferleri rakamının I-O tablolarında üretim teşviki olarak muhasebeleştirildiğini hatırlayalım. Herşeyden önce SHM mantığı açısından en tutarlı ve köklü çözüm, özel sektöre doğrudan veya dolaylı yöntemlerle transfer edilen kamu kaynaklarının gerçek büyüklüğünün tahakkuk ve nakit bazda gün yüzüne çıkarılması ile mümkün olabilecektir. Özelde üretim genelde toplam kamusal teşvik sistemi adı verilebilecek bu alan, baştan sona katedilmesi gereken büyük bir boşlukla kaplıdır.

Gelirin kurumsal aktörler arasında yeniden dağıtılması aşamasında intra-transfer harcamalarının daha dikkatle incelenmesi zaruridir. Fakat takdir edilmelidir ki bu ilerleme, büyük ölçüde parasal SHM'nin geliştirilmesine bağımlı kalacaktır. Finansal varlık ve yükümlülük stoklarıyla tasarruf akımları ilişkilendirilmesizin örneğin Yurtiçi Bankalar ayrımlaştırmasının etkinliği itiraf etmek gerekir ki hayli zayıflamaktadır. Reel SHM'nin finansal SHM ile füzyonu neticesinde konsolide bazda bir SHM sistemi geliştirilmesi, heyecan verici bir araştırma konusu olarak karşımızda beklemektedir⁴⁸.

⁴⁸ Yazarın da içinde yer aldığı bir araştırma grubu tarafından yürütülen bir çalışma, Ağustos 2005 tarihi itibarıyla KSHM'nin ilk sonuçlarına ulaşmayı planlamaktadır.

Cari milli muhasebe sistemi, TCMB, TMSF, BDDK, SPK, RK ve benzeri gibi çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren *özerk* kuruluşları bütçe sınıflaması dışında tutmaktadır. Yazarın kişisel değerlendirmesi bu noktaya net bir tavırla karşı çıkmakta ve *milli kaynak disiplini* değilse bile *milli muhasebe disiplini, tutarlılığı ve şeffaflığı* açısından, Türk ekonomisi içindeki *bütün kamusal aktivitelerin **Konsolide Kamu Sektörü*** adı verilebilecek bir muhasebe çerçevesine alınması zaruri görülmektedir. Halihazırdaki bölücü ve indirgemeci sınıflandırma ve bütçenin istatistiksel vechesi, en azından ülkemiz için bilimsel ve pratik geçerliliğini yitirmiştir.

Bölgesel bazda SHM'nin çıkarılması, yaratıcı yöntemlerle bölgesel fon ve faktör akımlarının hesaplanması gereği bu konuda çalışmakta olan araştırmacıların ve teknokratların cevap bulmaları gereken diğer bir meydan okumadır.

Özetle SHM belkemiğinin özel-kamusal dünyalar arasındaki üretim, birikim ve bölüşüm dinamikleri üzerinde bulunduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Genel bir yöntem olarak SHM çalışmalarında, kamusal hesaplar veri iken SHM'yi dengeye getirecek özel akımlar artık kullanılabilir.

Yukarıda değinilen ilerlemeler kaydedildiği zaman, Türk milli muhasebe sistemi ve genel denge araştırmaları tarihi seyirinde yepyeni ve özgün bir sayfa daha açmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Adelman, I., and S. Robinson. (1988). "Macroeconomic Adjustment and Income Distribution: Alternative Models Applied to Two Economies." *Journal of Development Economics* 29 (1): 23-44.
- Agenor P. R, Jensen H, Verghish M, Yeldan E. (2004). "Disinflation, Fiscal Sustainability and Labor Market Adjustment in Turkey". Second draft
- Armington, P. S. (1969). "A Theory of Demand for Products Distinguished by Place of Production". *IMF Staff Papers* 16 (1).
- Brown, D. K. (1988). "Trade Preferences for Developing Countries: A Survey of Results". *Journal of Development Studies* 24 (3): 335-363.
- Cattaneo A, El-Said M, Robinson S, (1998). "Estimating A SAM Using Cross Entropy Methods". IFPRI Discussion Papers.
- Decaluwé, B., A. Martens, and M. Monette. (1988). "Macroclosures In Open Economy CGE Models: A Numerical Reappraisal ". *International Journal of Development Planning Literature* 3(2).
- Devarajan, S., D. S. Go, G. D. Lewis, S. Robinson, and P. Sinko. (1997). "Simple General Equilibrium Modeling" In "*Applied Methods for Trade Policy Analysis: A Handbook*", eds. Joseph F. Francois and Kenneth A. Reinert. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Devarajan, S., G.D. Lewis, and S. Robinson. (1993). "External Shocks, Purchasing Power Parity, and The Equilibrium Real Exchange Rate". *World Bank Economic Review* 7 (1): 45-63.
- Devarajan, S., G. D. Lewis, and S. Robinson. (1994). "Getting the Model Right: The General Equilibrium Approach to Adjustment Policy". Draft Manuscript. Washington, D.C.: World Bank.

Duchin, F. (1996). "Household Lifesyles: Social Dimension of Structural Economics". Manuscript Submitted to the United Nations University.

Elekdag, S. (2003) "Exchange Rates and Monetary Policy in Turkey," unpublished, Johns Hopkins University.

GAMS User Guide at www.gams.org.

Harris Lee R, Lofgren Hans, Robinson Sherman, (2002). "A Standart Computable General Equilibrium Model in GAMS". IFPRI.

Hertel T, Hummels D, Ivanic M, Keeney Roman. (2004) . "How Confident Can We Be In CGE-Based Assesments of Free Trade Agreements". NBER.

Hewings, G. J. D., and M. Madden (eds.).(1995). "Social and Demographic Accounting". Cambridge University Press.

İnternet Tabanlı Bilgi Kaynakları . www.die.gov.tr

İnternet Tabanlı Bilgi Kaynakları . www.dpt.gov.tr

İnternet Tabanlı Bilgi Kaynakları . www.hazine.gov.tr

İnternet Tabanlı Bilgi Kaynakları . www.muhasibat.gov.tr

İnternet Tabanlı Bilgi Kaynakları . www.ssk.gov.tr

İnternet Tabanlı Bilgi Kaynakları . www.tcmb.gov.tr

Kazgan Gülten, (1999) ."Tanzimattan Yirmibirinci Yüzyıla Türkiye Ekonomisi". Akdeniz Yay.

Kilkeny, M., and A. Faide. (1997). "Fiscal SAMs and Fiscal Federalism". Department of Economics, Iowa State University, draft.

- Köse, A., ve E. Yeldan (1996) "Çok Sektörlü Hesaplanabilir Genel Denge Modellerinin Veri Tabanı Üzerine Notlar: Türkiye 1990 Sosyal Hesaplar Matrisi" METU Studies in Development, 23(1): 59-83.
- Lewis B. D., and Thorbecke E. (1992). "District Level Economic Linkages in Kenya: Evidence Based on A Small Regional Accounting Matrix". World Development, 20 (6).
- Panagariya, A., and R. Dutttagupta. (2001). "The `Gains` from Preferential Trade Liberalization in the CGE Models, Where Do They Come from?". In *Regionalism and Globalization: Theory and Practice*, ed. Sajal Latrivi. New York : Routledge.
- Host-Madsen P.,(1979). "Macro Economic Accounts- An Overview". IMF.
- Pyatt G., and Thorbecke E. (1976). "Planning Techniques For A Better Future". Geneva, Switzerland: International Labor Force.
- Reinert, K. A., and D. W. Roland-Holst. (1997). "Social Accounting Matrices". In *Applied Methods for Trade Policy Analysis*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Robinson, S. (1989)." Multisectoral Models". In *Handbook of Development Economics*, Volume II, eds. Hollis Chenery and T.N. Srinivasan. Amsterdam: North-Holland.
- Roe T., and Yeldan E. (1991) "Political Economy of Rent-Seeking under Alternative Trade Regimes" International Review of Economics (Weltwirtschaftliches Archives), 127(3).
- Sadoulet, E., and A. de Janvry. (1995). "Input-Output Tables, Social Accounting Matrices and Multipliers." In *Quantitative development policy analysis*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.

- Sadoulet, E., and A. de Janvry. (1995). "Multimarket Models". In *Quantitative development policy analysis*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Sadoulet, E., and A. de Janvry. (1995). "Computable General Equilibrium Models". In *Quantitative development policy analysis*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Sak G., and Yeldan E. (1993) "Reflections on Asset-Backed Securitization in Turkey: Results of A Financial CGE Model" METU Studies in Development, 20(3).
- Thorbecke, E. (1985). "The Social Accounting Matrix and Consistency Type Planning Models." Chapter 10 in G. Pyatt and J.I. Round. *Social Accounting Matrices, A Base for Planning*. Washington, D.C.: World Bank Symposium.
- Thorbecke, E. (1988). "The Impact of Stabilization and Structural Adjustment Measures and Reforms on Agriculture and Equity". in E. Berg(ed.), *Policy Reform and Equity: Extending the Benefits of Development*. San Fransisco: Institute for Contemporary Studies.
- Thorbecke, E. (1989). "The Social Accounting Matrix Framework to Capture the Interdependence between Domestic and Foreign Variables". Paper for the Conference on Large-scale Social Science Models, National Center for Super Computing Applications, Univesity of Illionis, September.
- Thorbecke, E. (1995). "Intersectoral Linkages and Their Impact on Rural Poverty Alleviation: A Social Accounting Matrix Approach". UNIDO.
- Voyvoda E., and Yeldan E. (2003). "An OLG Investigation of the IMF's Fiscal Programming Model for Turkey."

- Yeldan E. (1989) "Structural Adjustment and trade in Turkey: Investigating the Alternatives 'Beyond Export-led Growth'" *Journal of Policy Modeling*, 11(2).
- Yeldan E. (1996). "Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu: Bir Genel Denge Analizi" *METU Studies in Development*
- Yeldan, E. (1997) "Financial Liberalization and Fiscal Repression in Turkey: Policy Analysis in a CGE Model With Financial Markets," *Journal of Policy Modeling*, 19.
- Yeldan E. (1998). "The Simple Dynamic CGE Model of a Small Open Economy". unpublished chapter.
- Yeldan E. (2001) "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme". İletişim Yay.

DİZİN

- A**
arz, 21
ayrıştırma, 3, 5, 22, 27, 54, 56, 77
- B**
bilanço, 21, 22, 38
- D**
denge, 3, 14, 15, 16, 18, 74, 75, 89
dış alem, 5, 21, 37, 52, 53
DPT, 4, 11, 22, 25, 39, 40, 43, 47,
48, 51, 53, 60, 61, 67, 70, 71
Dünya Bankası, 17, 25, 41
- F**
finansal sektör, 17, 18
- G**
gelir dağılımı, 16, 17
genel denge, 3, 4, 5, 11, 12, 14,
16, 17, 24, 25, 37, 44, 67, 89, 91
- H**
HGD, 7, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 23,
24, 25
- I**
ihracat, 26, 34, 67, 69
input-output, 13, 14, 22, 23, 33, 52,
53, 56, 57, 58, 75, 76, 77, 88
işgücü, 31, 34, 45, 48, 54, 55, 61,
74, 90
istatistik, 22, 24, 25, 41, 42, 88
- K**
kalibrasyon, 20
kalkınma, 11
kaynak, 16, 20, 26, 32, 45, 63, 64,
65, 66, 68, 91
KKGD, 22, 39, 41, 42, 43, 44, 45,
49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
61, 71, 72, 88, 89
küreselleşme, 16
- M**
makro, 2, 4, 11, 13, 14, 16, 18, 22,
45, 53, 74
Milli gelir, 21, 57, 62, 66, 76
milli hasıla, 21, 53, 57
milli hesap, 18, 19, 42, 65, 66, 89
Milli muhasebe, 15
model, 17, 18, 22, 23, 25
- O**
Ödemeler dengesi, 21, 22, 53, 62,
65
- P**
planlama, 11, 19
- R**
reel ekonomi, 17
reform, 11, 16, 18, 41
- S**
sektör, 12, 17, 18, 25, 31, 52, 64,
72, 76
SHM, 2, 3, 5, 7, 8, 10, 12, 13, 14,
18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26,
28, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39,
41, 42, 44, 45, 48, 49, 50, 52,
53, 54, 55, 61, 62, 67, 69, 71,
72, 74, 75, 76, 77, 79, 88, 89,
90, 91
sistem, 2, 5, 42, 88
sosyo-ekonomik, 5, 11, 14
stok, 26, 43, 53, 62, 63, 72
- T**
talep, 21, 26, 65, 72, 74, 75, 76, 77

Tasarruf-yatırım, 22

transfer, 16, 31, 32, 37, 39, 44, 50,
52, 65, 90

tüketim, 26, 27, 32, 33, 37, 62, 63,
66, 75, 77

U

üretim, 2, 3, 4, 5, 12, 14, 16, 22,
24, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 37,
45, 48, 49, 52, 53, 54, 56, 57,
62, 72, 74, 75, 76, 77, 90, 91

Uygulamalı, 22

V

vergi, 16, 31, 34, 37, 38, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 74

veritabanları, 18, 19, 22, 25

W

Walras, 20, 38